

БЕЗОПЛАТНА ПРАВНИЧА ДОПОМОГА ДІТЯМ:

доступ до дружнього правосуддя

Інформаційно-аналітичний звіт за 2022–2024 роки

Скорочення

Система БПД — система надання безоплатної правничої допомоги

БПД — безоплатна правнича допомога

БППД — безоплатна первинна правнича допомога

БВПД — безоплатна вторинна правнича допомога

Центри з надання БПД — міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги

Координаційний центр — Координаційний центр з надання правничої допомоги

Інформаційно-аналітичний звіт підготовлено за підтримки Програми підтримки ОБСЄ для України та у співпраці з Координаційним центром з надання правничої допомоги в межах проєкту «Підвищення доступу до юстиції через безоплатну правову допомогу».

Зміст

Вступ.....	4
I. Місія, цінності, бачення системи БПД	6
II. Стратегічні документи у сфері захисту прав дітей, до виконання яких залучена система БПД.....	7
III. Послуги системи БПД та наявні механізми доступу до них	11
IV. Стан надання БПД дітям системою БПД у 2022-2024 роках	15
Категорії справ, по яких найчастіше надавалась БВПД дітям	18
V. Хід реалізації міжвідомчих ініціатив за участю неповнолітніх осіб — учасників кримінального провадження, що запроваджені на базі системи БПД.....	22
Пілотний проект щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/ міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги	22
Пілотний проект «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення»	40
VI. Участь системи БПД у відомчих/міжвідомчих ініціативах впровадження правосуддя, дружнього до дитини	51
А. Пілотний проект щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність	51
Б. Пілотний проект щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус)	53
VII. Моніторинг якості надання БВПД адвокатами у справах по захисту прав дітей.....	54
VIII. Правопросвітницька діяльність системи БПД у сфері захисту прав дитини.....	56
IX. Внутрішня спроможність до розвитку знань та навичок фахівців, які залучаються центрами з надання правничої допомоги.....	56
А. Навчання та розвиток професійних компетенцій фахівців, які залучаються центрами з надання правничої допомоги.....	56
Б. Результати опитування юристів системи БПД щодо досвіду надання правничої допомоги у справах, що стосуються прав та інтересів дітей	58
X. Висновки.....	58

Вступ

У межах міжнародного права існують десятки міжнародних документів, які безпосередньо стосуються прав дитини. Україна ратифікувала або приєдналася до більшості з них. До ключових міжнародних документів у цій сфері належать Конвенція ООН про права дитини та Факультативні протоколи до неї, Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 1996 року, Європейська конвенція про здійснення прав дітей, Європейська конвенція про усиновлення дітей тощо.

Низка міжнародних документів, які не є частиною законодавства України, а несуть рекомендаційний характер, мають вагомe значення для впровадження механізмів правосуддя, дружнього до дитини, зокрема програм відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які опинилися у конфлікті з законом. Акти ООН, Європейського Союзу та Ради Європи залишаються єдиним засадничим джерелом для впровадження відновного правосуддя в Україні, у зв'язку з відсутністю національного законодавства, яке б регулювало програми відновного правосуддя та містило посилання на альтернативні механізми забезпечення відшкодування завданої шкоди потерпілим від кримінальних правопорушень за допомогою медіації та/або відновного правосуддя у формі медіації.

До таких актів відносяться Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), ухвалені резолюцією від 29 листопада 1985 року № 40/33 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй; Рекомендації № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам — членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах, прийняті Комітетом міністрів на 679-й зустрічі представників Комітету 15 вересня 1999 року; Рекомендації № R (87) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх», прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 вересня 1987 року на 410-му засіданні заступників міністрів; Рекомендації CM/Res (2018) 8 Комітету Міністрів державам-членам щодо відновного правосуддя у кримінальних справах, прийняті Комітетом міністрів 03 жовтня 2018 року під час 1326-го засідання заступників міністрів; Керівні принципи № 13 для кращого виконання наявної Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах, ухвалені Європейською комісією з ефективності правосуддя 07 грудня 2007 року тощо.

Національне законодавство включає цілу низку нормативно-правових актів, які стосуються забезпечення реалізації основних прав дитини, закріплюють основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини.

Одним із гарантованих законодавством правом дитини — є доступ до правосуддя та забезпечення професійною правничою допомогою.

Так, Закон України «Про охорону дитинства» гарантує всім дітям рівний доступ до БПД, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав. Згідно

положень Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» діти мають право на всі види правничих послуг.

За період з 2022 по жовтень 2024 років центрами з надання БПД було забезпечено надання правничих послуг понад 10 тисячам дітей. До них належать як консультації та роз'яснення з різного роду правових питань, так і представництво інтересів у цивільних, адміністративних справах та кримінальних провадженнях.

За вказаний період системою БПД було забезпечено призначення захисників майже 6 000 неповнолітнім, які вчинили кримінальне правопорушення або суспільно небезпечне діяння.

Протягом останніх років в Україні, у тому числі в рамках євроінтеграційних процесів, пілотується та впроваджується ціла низка ініціатив, спрямованих на впровадження стандартів правосуддя, дружнього до дитини.

Протягом п'яти років (з 2019 по 2023 роки) на базі системи БПД реалізовувався пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». Згодом, у 2024 році результати цього пілотного проєкту стали основою для впровадження міжвідомчої програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх.

На базі системи БПД реалізуються такі пілотні механізми:

- з 2023 року — пілотний проєкт щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної вторинної правничої допомоги;
- з 2024 року — пілотний проєкт «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення».

Разом з тим, початок повномасштабних воєнних дій на території України мали безпосередній вплив на реалізацію дітьми своїх прав та інтересів. Велика кількість дітей були переміщені всередині країни або за кордон, розлучені зі своїми сім'ями. Кожного дня діти продовжують страждати від воєнних злочинів. А мобілізаційні процеси, які тривають в країні через збройну агресію, сприяли значному збільшенню судових справ щодо визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення батьківських прав тощо. Не завжди у таких справах права та інтереси дитини стоять на першому місці.

Усе вищезазначене також є викликом для системи БПД, зокрема в частині дотримання найкращих інтересів дитини при прийнятті рішення про надання правничої допомоги у справах що стосуються її інтересів, забезпечення високої якості правничих послуг, які надаються адвокатами та юристами центрів з надання БПД.

Не менш важливим є постійна тісна взаємодія з відповідними соціальними службами та правоохоронними органами щодо перенаправлення (спрямування) дітей та їх законних представників до центрів з надання БПД за отриманням правничих послуг.

Окремо варто досліджувати питання удосконалення національного зако-

нодавства щодо обов'язкового забезпечення дітей, зокрема потерпілих від кримінальних правопорушень в окремих категоріях справ професійною правничою допомогою, зокрема через запровадження «представництва за призначенням».

Цей інформаційно-аналітичний звіт підготовлено для привернення уваги всіх зацікавлених сторін до статистичних даних надання БПД дітям за період 2022–2024 років, питань надання БПД дітям в окремих категоріях справ, проміжних результатів реалізації на базі системи БПД механізмів правосуддя, дружнього до дитини, з метою подальшого напрацювання рекомендацій до їх удосконалення, а також окремих стандартів (рекомендацій), алгоритмів щодо підвищення доступності та якості надання безоплатної первинної та безоплатної вторинної правничої допомоги у справах, що стосуються прав та інтересів дитини.

У цьому звіті використані результати опитувань, проведених Координаційним центром у 2024 році серед юристів центрів з надання БПД. Насамперед, опитування було проведено для аналізу вже набутого досвіду організації та надання правничих послуг у справах, що стосуються прав та інтересів дитини, виявлення найкращих практик, а також чинників, які або гальмують доступ дитини до правосуддя, або є перепорою до реалізації дитиною таких прав.

*«Дитина за будь-яких обставин має бути серед тих, які першими одержують захист і допомогу»
(принцип 8 Декларації прав дитини, прийнятої
резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН
від 20 листопада 1959 року)*

Надання безоплатної правничої допомоги дітям завжди є актуальним питанням, яке стоїть перед українським суспільством, адже на відміну від дорослих, діти в силу свого віку не в повній мірі знають як захистити свої права, і чи конкретно в кожному випадку вони порушені. Саме тому вкрай важливо, щоб кожна дитина відчувала себе захищеною, знала обсяг своїх прав та вміла ними вдало користуватися. Високий рівень захисту дитини в країні свідчить про правову державу в цілому, де кожен може бути впевнений, що він захищений та знаходиться у правовій безпеці.

I. Місія, цінності, бачення системи БПД

Система надання БПД вже понад 10 років свого функціонування залишається вірною визначенням Місії, Цінностям та Баченню.

Основними цінностями для нас є:

- Гідність та права людини. Першоосновою нашої діяльності є повага до гідності людини та прагнення створити умови, за яких люди мають рівний доступ до права й правосуддя, незалежно від рівня їх матеріальних статків чи ступеня соціальної вразливості.
- Довіра та партнерство. Ми високо цінуємо довіру наших клієнтів та партнерів.

- Прозорість та підзвітність. Як організація, що фінансується коштом платників податків, ми підзвітні перед суспільством за все, що робимо та вітаємо зовнішнє незалежне оцінювання нашої діяльності.
- Незалежність. Ми є незалежною складовою системи юстиції. Рішення про надання безоплатної правничої допомоги приймається відповідно до закону незалежно від політичних та інших впливів. Ми не втручаємося в адвокатську діяльність та поважаємо її незалежність.
- Інновації та прагнення досконалості. Ми прагнемо постійного удосконалення нашої діяльності та шукаємо нові, нестандартні підходи до розв'язання проблем. Постійно навчаємося завдяки обміну досвідом та кращими практиками. Чутливі до змін середовища та швидко реагуємо на них.

Місією системи БПД залишається захист прав людини шляхом забезпечення рівного доступу до правової інформації та правосуддя, посилення правових можливостей і правової спроможності представників соціально вразливих груп, територіальних громад та спільнот.

Нашим незмінним баченням є те, що Люди в Україні використовують правові інструменти для вирішення своїх життєвих питань та мають рівний доступ до правосуддя. Мережа незалежних надавачів безоплатної правничої допомоги відповідає правовим потребам людей. Територіальні громади та держава визнають важливість і необхідність безоплатної правничої допомоги як соціальної гарантії та забезпечують стабільне її фінансування з державного та місцевих бюджетів.

II. Стратегічні документи у сфері захисту прав дітей, до виконання яких залучена система БПД

На досягнення цілей державної політики у сфері надання БПД, а також на виконання положень стратегій розвитку України, цілей сталого розвитку, стратегій розвитку окремих галузей (сфер), загальнодержавних програм, міжнародних договорів, інших документів стратегічного розвитку, у період з 2022 по 2024 роки система БПД була долучена до реалізації понад 30 стратегічних документів, серед яких і стратегічні документи у сфері захисту прав дітей, зокрема:

- Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021;
- Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1027-р;
- Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схвалений Указом Президента України від 11.05.2023 року № 273/2023;
- План заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках

міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2020 № 1578-р;

- Спільний превентивний план між Урядом України та Національною (Країновою) цільовою групою ООН з моніторингу та звітності щодо запобігання та припинення грубих порушень прав дітей в Україні, підписаний між радницею — уповноваженою Президента з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'єю Герасимчук та представниками системи ООН та ЮНІСЕФ в Україні від 18.08.2023;
- Національний план превентивних заходів щодо припинення та запобігання грубим порушенням прав дітей в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.03.2024 № 256-р;
- Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 № 145;
- Постанова спільної наради керівників правоохоронних та інших державних органів щодо протидії домашньому насильству від 24.10.2023;
- План роботи Міністерства юстиції України на 2024 рік, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 29.02.2024 № 759/5;
- Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 02.06.2021 № 579;
- проєкт Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на 2024–2028 роки.

У межах виконання вказаних та інших національних і міжнародних стратегічних документів система БПД, зокрема, реалізує заходи з:

- імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність фахівців у сфері правосуддя щодо дітей у кримінальному провадженні та при виконанні покарань щодо неповнолітніх, а саме;
- забезпечення доступу дітей до БВПД, у тому числі створення умов, що передбачають невідкладне залучення захисника та/або представника дитини, яка потерпіла від кримінального правопорушення чи стала його свідком, або дитини, яка вчинила кримінальне правопорушення;
- забезпечення доступу до безоплатної правничої допомоги дітям під час реалізації дружніх до дітей методик «Зелена кімната» та «Модель Барнахус»;
- забезпечення раннього доступу неповнолітніх осіб, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, до відповідного правосуддя у формі медіації;
- забезпечення залучення психологів до кримінальних проваджень за

участю малолітніх, неповнолітніх дітей, з метою захисту їхніх прав та дотримання найкращих інтересів, недопущення повторної травматизації малолітньої, неповнолітньої особи — учасника кримінального провадження;

- проведення інформаційної та просвітницької діяльності, спрямованої на підвищення рівня обізнаності дітей та їх законних представників про їх права та механізми захисту, зокрема у сферах протидії торгівлі людьми, домашньому насильству, насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом;
- стимулювання використання медіації зацікавленими сторонами за допомогою популяризації інституту медіації шляхом активного використання інформаційних кампаній, запровадження пілотних програм щодо забезпечення надання послуг з медіації через систему БПД для врегулювання деяких сімейних спорів, які зачіпають права та інтереси дітей, в тому числі, при опрацюванні заяв, визначених Порядком виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викраденні дітей.

Загалом, система БПД активно бере участь у впровадженні дружніх до дітей підходів у доступі до БПД та реалізації в різній мірі залученості таких ініціатив:

- залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- відновне правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення;
- імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність;
- запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус).

Протягом 2022-2024 років до Мін'юсту подано такі пропозиції / проекти нормативно-правових актів.

З метою запровадження надання послуг з медіації для врегулювання конфлікту між потерпілим та неповнолітнім, який підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення:

- пропозиції до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги», в тому числі щодо права дітей з 14 років самостійно звертатися за безоплатною вторинною правничою допомогою з питань, з яких їм дозволено самостійне звернення до суду, а також забезпечення надання послуг з медіації центрами з надання безоплатної правничої допомоги» (закон набрав чинності 03.08.2023);
- проект нормативно-правового акту — постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо деяких питань забезпечення надання послуг з медіації системою безоплатної правової допомоги» (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 02.09.2022 № 990);

- проєкти нормативно-правових актів — Порядку ведення Координаційним центром з надання правової допомоги Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги», Порядку проведення конкурсного відбору медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги (затверджені наказом Мін'юсту від 28.11.2022 № 5298/5);
- проєкт нормативно-правового акту — наказу Мін'юсту «Про внесення змін до наказу Мін'юсту від 02.07.2012 № 967/5», яким уповноважено центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги у встановленому порядку залучати медіатора, включеного до Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, для врегулювання конфлікту між потерпілим та особою, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення (затверджено наказом Мін'юсту від 14.06.2023 № 2213/5);
- проєкт нормативно-правового акту — постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання оплати послуг перекладачів і медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги», яка затверджує Порядок оплати послуг з медіації медіаторам, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги, а також Порядок залучення перекладачів для забезпечення надання безоплатної вторинної правничої допомоги та оплати їх послуг (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2024 № 63). У Порядку оплати послуг з медіації медіаторам, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги передбачено можливість оплати послуг з медіації для врегулювання конфліктів у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх, конфліктів (спорів) у справах, що пов'язані з виконанням міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та які стосуються законних прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також у цивільних правовідносинах, що стосуються або впливають на реалізацію законних прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб;
- проєкт нормативно-правового акту — наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора «Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» (затверджено наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора 22.07.2024 № 2176/5/501/176);
- проєкт нормативно-правового акту — наказу Міністерства економіки України «Про внесення змін до розділу II Порядку визначення предмета закупівлі», яким передбачено визначення предмета закупівлі послуг з медіації (затверджено наказом Міністерства економіки України від 14.05.2024 № 12570).

З метою удосконалення механізмів забезпечення неповнолітніх осіб — учасників кримінального провадження правом на безоплатну вторинну правничу допомогу:

- пропозиції щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, про невідкладне залучення захисника та/або представника дитини, яка потерпіла від кримінального правопорушення чи стала його свідком, або дитині, яка вчинила кримінальне правопорушення.

З метою удосконалення механізму залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги:

- пропозиції щодо внесення змін до Порядку реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, які передбачають спрощення подання слідчими, дізнавачами, прокурорами, слідчими суддями, судами запитів про залучення психолога, спрощення їх опрацювання центрами з надання БПД, удосконалення подання звітності психологами у межах пілотного проєкту, а також запровадження можливості залучення у межах пілотного проєкту спеціаліста у кримінальному провадженні з числа психологів, включених до Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги.

Для забезпечення організаційно-розпорядчої діяльності з питань реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення» розроблено та затверджено наказом Координаційного центру з надання правничої допомоги:

- Порядок підтвердження спеціалізації медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги (наказ від 15.08.2024 № 95);
- спільно з Державною установою «Центр пробації» Порядок взаємодії міжрегіональних центрів з надання безоплатної правничої допомоги та уповноважених органів з питань пробації у межах реалізації «Програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення (наказ від 27.09.2024 № 99/312)».

III. Послуги системи БПД та наявні механізми доступу до них

До прийняття в Україні профільного закону про безоплатну правничу допомогу Указом Президента України «Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні» 09.06.2006 року № 509/2006 було визначено, що метою безоплатної первинної правової допомоги має бути:

- інформування особи про зміст її права та порядок його реалізації;

- забезпечення можливостей досудового вирішення правових спорів;
- запобігання необґрунтованим часовим та фінансовим затратам особи на доступ до адвоката;
- держава повинна забезпечувати організацію надання безоплатної первинної правничої допомоги для всіх осіб;
- безоплатна первинна правнича допомога має включати надання правової інформації, правових консультацій та роз'яснень, складання правових документів (звернень, довідок, запитів тощо), крім процесуальних, допомогу в доступі до вторинної безоплатної правової допомоги та альтернативних форм вирішення спору, зокрема медіації (посередництва).

Прийняття Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» (далі — Закон), який набрав чинності 09.07.2011, дозволило Україні отримати правову базу та визначити механізм для реалізації права на правничу допомогу, зокрема, у випадках, коли вона відповідно до закону повинна надаватись безоплатно.

Крім цього, прийняття Закону дозволило виконати низку міжнародних зобов'язань України, зокрема Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, інших актів, які встановлювали зобов'язання щодо забезпечення надання безоплатної та якісної правничої допомоги найбільш вразливим категоріям осіб.

Закон визначає види БПД, порядок і підстави її надання, державні гарантії щодо надання такої допомоги, перелік осіб, які мають право на відповідні правничі послуги та суб'єктів, які забезпечують цей процес.

На сьогодні усі діти мають право на усі види правничих послуг, які надає система БПД.

Безоплатну первинну правничу допомогу, що включає:

- надання правової інформації; консультацій і роз'яснень з правових питань;
- складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім процесуальних);
- надання допомоги в забезпеченні доступу осіб до безоплатної вторинної правничої допомоги та медіації.

Безоплатну вторинну правничу допомогу, що включає:

- захист у кримінальному провадженні;
- представництво інтересів осіб у судах, у цивільних, адміністративних та кримінальних справах;
- допомога у складенні процесуальних документів.

Як дитина може отримати безоплатну правничу допомогу.

Отримати безоплатну первинну правничу допомогу дитина може самостійно.

Безоплатна вторинна правнича допомога усім дітям до 14 років надається через законних представників — батьків, усиновителів, опікунів тощо.

З 14, а в деяких випадках з 16 років діти можуть самостійно, без своїх законних представників звернутися до центру з надання БПД за отриманням безоплатної вторинної правничої допомоги, з питань, з яких їм відповідно до законодавства дозволяється самостійно звертатися до суду.

З 14 років дитина може самостійно звертатися до суду з питань:

- визнання недійсним/скасування усиновлення (стаття 240 Сімейного кодексу України);
- визнання батьківства (статті 126, 128, частина друга статті 156 Сімейного кодексу України);
- неповнолітні батьки, які досягли 14 років, мають право на звернення до суду за захистом прав та інтересів своєї дитини (частина друга статті 156 Сімейного кодексу України);
- позбавлення батьківських прав (стаття 165 Сімейного кодексу України);
- захисту прав та інтересів у зв'язку з неналежним батьківським вихованням (стаття 152 Сімейного кодексу України).

З 16 років дитина може самостійно звертатися до суду з питань:

- надання повної цивільної дієздатності (стаття 35 Цивільного кодексу України, стаття 301 Цивільного процесуального кодексу України);
- надання права на шлюб (стаття 23 Сімейного кодексу України);
- визнання шлюбу недійсним (стаття 42 Сімейного кодексу України);
- розірвання шлюбу (стаття 110 Сімейного кодексу України).

Тобто дитина може реалізувати своє право на отримання БПД, для чого передбачені як різні способи такого звернення, так і різні механізми реалізації такого права.

За загальним порядком, для отримання БПД дитині, або її законному представнику, необхідно звернутися до юриста системи БПД у зручний спосіб:

- очно в бюро правничої допомоги, кількість яких налічує 500 одиниць точок доступу і які розміщені по всій території України (близько 70 з них наразі не працюють внаслідок ведення активних бойових дій та окупації частини території України);
- очно в консультаційні пункти доступу до правничої допомоги, які працюють за запитом громади і розміщуються у приміщеннях органів державної влади, місцевого самоврядування, відповідних установ, закладах та організаціях;
- телефоном на Єдиний контактний номер телефону системи БПД 0 800 213 103;

- а також онлайн, надіславши своє питання у приватному чаті в Telegram «Безоплатна правова допомога (консультації)», у Facebook, у Instagram.

Незалежно від способу звернення, юрист первинно проведе інтерв'ювання, визначить правове питання, в якому необхідна допомога. А вже за результатами такого інтерв'ювання динита, або її законний представник, отримає консультацію/роз'яснення.

Окрім цього, кожна дитина або її законний представник може самостійно знайти відповіді на свої питання з числа вже готових правових консультацій. Такі консультації розміщені на довідково-інформаційній платформі правових консультацій WikiLegalAid wiki.legalaid.gov.ua, доступ до якої відкрито 24/7.

Послуги з надання БВПД дітям надаються шляхом:

- **призначення адвоката** неповнолітнім особам для захисту у кримінальному провадженні. Це відбувається на підставі відповідного процесуального рішення слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді або суду (статті 45, 49, 52 Кримінального процесуального кодексу України), а також на підставі повідомлень правоохоронного органу про затримання (постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2021 № 1363 «Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою). Для залучення адвоката дитині, яка є підозрюваною, обвинуваченою у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд виносять постанову / ухвалу, яку направляють до відповідного центру з надання БПД. За період з 2022 року по жовтень 2024 року системою БПД було забезпечено призначення захисників 5 963 неповнолітнім особам, які перебували у конфлікті з законом (2022 рік — 2033 осіб; 2023 рік — 2193 осіб; січень–жовтень 2024 року — 1737 осіб). Якщо дитині не призначено адвоката, необхідно вимагати у слідчого, прокурора, слідчого судді або суду винести відповідну постанову або ухвалу та направити її до центру з надання БПД;
- **уповноваження штатного юриста системи БПД** або призначення адвоката на представництво інтересів у цивільних, адміністративних та кримінальних справах. Це здійснюється через подання дітьми або їх законними представниками звернення до центру з надання БПД (в порядку, визначеному статтями 18 та 19 Закону). Якщо за отриманням БВПД дитині у таких справах звертається законний представник дитини, до центру з надання БПД необхідно подати: звернення про надання дитині БВПД, свідоцтво про народження дитини, документ, що підтверджує повноваження особи як законного представника, крім випадків, коли законними представниками є батьки (усиновителі). У період з 2022 року по 30 жовтня 2024 року загалом центрами видано 8 717 наказів про надання БВПД дітям у різних категоріях справ (2022 рік — 1 882 наказів; 2023 рік — 3 690 наказів; січень–жовтень 2024 року — 3 145 наказів).

Таким чином, держава гарантує залучення адвоката за рахунок Державного бюджету України для представництва інтересів дітей, які є потерпілими, свідками кримінального правопорушення, підозрюваними, обвинуваченими у кримінальному провадженні, засудженими, виправданими, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування.

IV. Стан надання БПД дітям системою БПД у 2022-2024 роках

З огляду на охоплення цільової аудиторії інформаційних/просвітницьких кампаній, які систематично проводить система надання БПД, можна було б припустити значну кількість звернень дітей до центрів з надання БПД. Втім, статистичні дані говорять про інше, а результати проведеного опитування юристів у центрах з надання БПД свідчать про те, що більшість стикалися лише з невеликою кількістю випадків, коли діти самостійного зверталися до системи БПД без супроводу законних представників (очно/телефоном/онлайн) з моменту повномасштабного вторгнення.

- «до 5 звернень» — найпоширеніша відповідь;
- «лише одиничні випадки, коли кількість звернень перевищує 10»;
- «відсутність звернень також зустрічається, що може свідчити про низьку інформованість дітей про можливість звернення за правничими послугами».

Це відповіді респондентів — працівників центрів з надання БПД, які відповідали на питання скільки разів до них самостійно зверталися діти.

За період з 2022 року по 3-й квартал 2024 року на єдиний контактний номер телефону системи надання БПД 0800 213 103 звернулося особисто **290 дітей**.

Причинами низького попиту на правничі послуги серед дітей можуть бути: непоінформованість або нерозуміння самої суті послуги, недовіра до системи БПД, або ж відсутність культури звернень дітей без законних представників. Вагоме значення в поінформованості дітей мають їх батьки (законні представники), найближче оточення, в тому числі в закладах освіти.

Загалом, простим свідченням того, що потреба дітей у правовій інформації, правовій допомозі, є невираженою, прихованою, є співставлена кількість дітей, які звернулися за БПД самостійно (за звітний період 290 осіб), та кількість дітей, які опинилися у конфлікті з законом, і їм було призначено захисника (за аналогічний період 5 963 осіб), серед яких були десятки дітей, які визнали факт наявності події кримінального правопорушення і надали попередню згоду на участь у Програмі відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення.

Огляд таких даних дає можливість припустити, що невизначена, але

точно значна кількість дітей, могли не потрапити у конфлікт з законом, якби для них більш доступною була правова інформація про правові наслідки вчинення кримінального правопорушення, а в разі якщо правопорушення вже сталося, і діти усвідомлюють свої неправомірні дії, вони знали яким чином їм поводитися надалі в правовий спосіб, та такий, що буде мінімізувати їх травматизацію у зв'язку з потраплянням у систему кримінальної юстиції.

Продовження роботи в частині інформування права кожної дитини на отримання БПД, запровадження механізмів, які б дозволяли дітям почуватися вільно та комфортно при зверненні за правничою допомогою — є невід'ємним завданням системи БПД для того, щоб дитина могла реалізувати своє право на отримання професійної правничої допомоги.

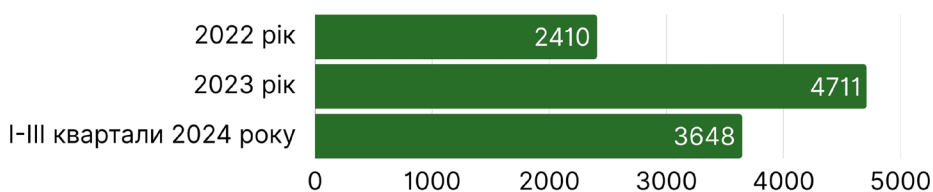
Разом з тим, вже відбулися зміни, які сприяли збільшенню кількості звернень за БПД від дітей та їх законних представників у сфері цивільних правовідносин. Першочергово мова про внесені до Закону зміни в частині надання можливості дітям, самим, починаючи з 14 або 16 років, подавати звернення про надання БВПД з питань, з якими їм дозволяється звертатися до суду (набули чинності у серпні 2023 року).

Удосконалення механізмів взаємодії перенаправлення між соціальними службами, правоохоронними органами та центрами з надання БПД так само сприяли поінформованості дітей за законних представників про можливість звернення до центрів з надання БПД.

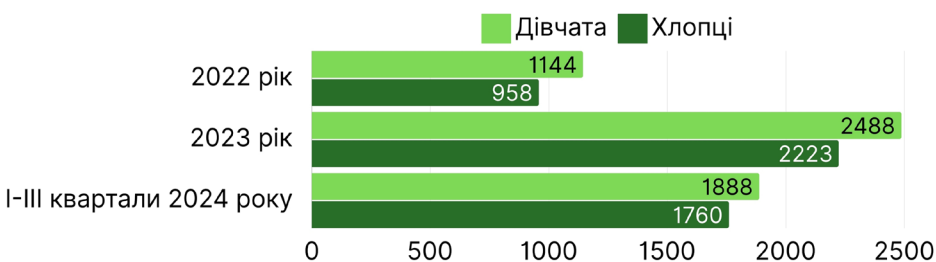
Статистичні дані в розрізі років (БППД, в т.ч. наданих телефоном на Єдиному контактному номері системи, а також онлайн), та БВПД)

Кількість звернень про надання БПД дітям

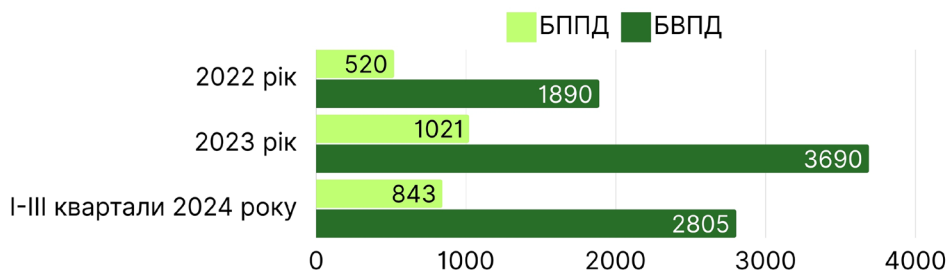
Всього — 10 769.

Кількість дітей, які отримали БПД (в розрізі статі)

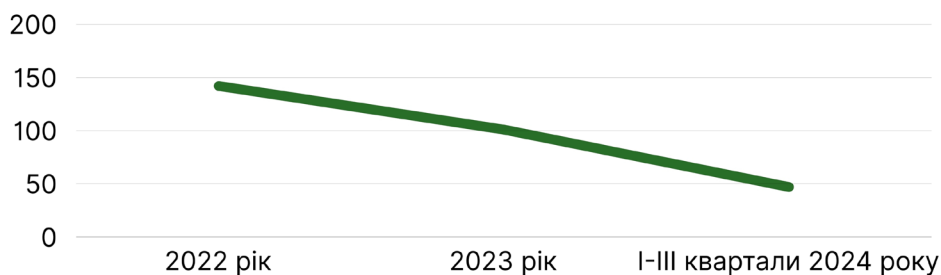
Кількість зареєстрованих звернень від дітей за видом правничої допомоги

Кількість зареєстрованих звернень за БВПД від дітей в розрізі надавачів БВПД

Кількість звернень від дітей на єдиний контактний номер телефону системи надання БПД 0800 213 103

Кількість звернень за БПД в розрізі областей

Область	2022 рік	2023 рік	I-III квартали 2024 року
Вінницька	174	357	205
Волинська	36	49	69
Дніпропетровська	385	649	308
Донецька	11	0	11

	2022 рік	2023 рік	I-III квартали 2024 року
Житомирська	647	1158	789
Закарпатська	51	79	107
Запорізька	59	80	32
Івано-Франківська	29	85	76
Київ	136	371	267
Київська	34	113	98
Кіровоградська	153	246	207
Луганська	7	0	0
Львівська	127	92	98
Миколаївська	34	69	81
Одеська	78	362	352
Полтавська	62	92	85
Рівненська	37	71	58
Сумська	36	127	97
Тернопільська	68	105	121
Харківська	100	247	231
Херсонська	12	18	30
Хмельницька	56	79	71
Черкаська	35	78	81
Чернівецька	20	67	105
Чернігівська	23	117	69

Категорії справ, по яких найчастіше надавалась БВПД дітям

Найпоширенішими категоріями справ, по яких дітям надавалась БВПД, були справи, пов'язані з:

- стягненням аліментів (у 2022 році центрами з надання БПД було прийнято 1022 рішень (наказів) із 1890 рішень про надання БВПД дітям саме у зазначеній категорії справ, що склало 54% від загальної кількості);
- позбавлення або поновлення батьківських прав;
- надання права на шлюб, його розірвання, визнання недійсним;
- оскарження рішень, дій та бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Загалом, центри з надання БПД забезпечують надання послуг представництва інтересів дітей з дуже широкого кола питань. Це, для прикладу, справи щодо визначення права власності на спадкове майно, виконання судових рішень, включення/виключення відомостей до/з актового запису про народження дитини, встановлення фактів родинних відносин, проживання однією сім'єю, перерахунку пенсії по втраті годувальника, встановлення факту вимушеного переселення внаслідок збройної агресії РФ, отримання одноразової грошової допомоги сім'ї загиблого військовослужбовця тощо.

Топ-5 категорій справ, у яких дітям найчастіше надавалася або продовжує надаватися БВПД

	2022 рік	2023 рік	I-III квартали 2024 року
стягнення аліментів, стягнення збільшеного розміру аліментів, стягнення пені за несплату аліментів, зміна способу стягнення аліментів	1022	2137	1631
представництво як потерпілого/свідка у кримінальному провадженні	139	416	462
позбавлення/поновлення батьківських прав	119	283	208
оскарження рішень, дій та бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування	95	198	100
надання права на шлюб/розірвання шлюбу/щодо визнання шлюбу недійсним	135	143	69

Кримінальні провадження, в яких діти визнані потерпілими/свідками (за ст. 438 Кримінального кодексу України «Порушення законів та звичаїв війни»)

2022 рік	2023 рік	I-III квартали 2024 року
7	4	0

При цьому, за спостереженнями юристів системи БПД, висловленими в опитувальнику, результати якого, додаються до цього звіту, думка щодо збільшення кількості звернень від законних представників дітей за отриманням правничих послуг по окремих категоріях справ, що стосуються інтересів дитини, після початку повномасштабного вторгнення розділилася 60 на 40 відсотків, коли більшість такої тенденції не спостерігає.

Втім, там де така кількість відчутно збільшилася, вказує на наступні

категорії справ:

- позбавлення батьківських прав (позбавлення матері батьківських прав щодо дитини);
- визначення місця проживання дитини (зокрема з батьком);
- встановлення факту проживання дитини з батьком;
- усиновлення.

Збільшення кількості звернень саме з вищезазначених питань прямо чи опосередковано може бути наслідком викликів повномасштабного вторгнення, коли фактично дитина стає інструментом для вирішення інших питань батьків.

В цій частині окрему увагу має бути звернено на інформування законних представників (в процесі отримання ними правничих послуг) про можливі наслідки того, що стосуються інтересів дитини, або можливого рішення суду для самої дитини.

Згідно даних опитувальника, частота звернень законних представників щодо ймовірних наслідків для дитини за результатами винесення рішення по вищевказаним категоріям справ виглядає наступним чином:

54% — вкрай рідко запитують;

24% — жодного разу;

22% — рідко.

При цьому, у 55,5% випадках надання правничої допомоги по вищезазначеним категоріям справ, юристи системи БПД самостійно, без запиту на таку інформацію, надають ро'яснення законним представникам про можливі правові наслідки їх рішення, або рішення суду за результатами розгляду такої справи.

Стан надання БПД дітям в деяких окремих категоріях справ

Результати проведеного у попередніх роках моніторингу стану забезпечення надання БПД дітям свідчать про тенденцію щодо збільшення кількості звернень, які надходять від дітей та їх законних представників щодо призначення адвоката дитині у такій категорії справ, **як представництво інтересів дитини у кримінальному провадженні, у якому дитина визнана потерпілим або свідком кримінального провадження.**

Так, у 2022 році було зареєстровано 139 випадків надходження звернень до центрів з надання БПД щодо представництва інтересів дітей, потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях, відкритих за вчинення злочинів, зокрема, проти життя та здоров'я особи; статевої свободи та статевої недоторканості особи; порушення законів та звичаїв війни; проти власності.

У 2023 році таких звернень вже надійшло 416, а у період з січня по вересень 2024 року — 462.

Проте, й надалі залишається актуальним питання забезпечення усіх дітей, які є потерпілими у кримінальних провадженнях, професійною

правничою допомогою.

Згідно статистичних даних Офісу Генерального прокурора у 2023 році було зареєстровано 7 289 неповнолітніх та 4 206 малолітніх (до 14 років) дітей, які потерпіли від кримінальних правопорушень.

За січень–вересень 2024 року правоохоронними органами зареєстровано 2 691 неповнолітня дитина та 2 579 малолітніх (до 14 років) дітей — потерпілих від кримінальних правопорушень.

З зазначеного випливає, що через систему БПД правничі послуги такої категорії дітей забезпечуються у дуже незначній кількості справ.

Аналогічна ситуація і у справах, де діти визначені потерпілими від воєнних злочинів.

Згідно даних Офісу Генерального прокурора у 2022 році було зареєстровано 4 206 дітей, які були визнані потерпілими від злочинів щодо порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України), у 2023 році — 2 590 дітей, за період січень–вересень — 304.

При цьому через систему БПД у 2022 році було забезпечено призначення адвоката 7 потерпілим дітям у 2-х відкритих кримінальних провадженнях за частиною другою ст. 438 Кримінального кодексу України. У 2023 році — лише 4 дітям у 4-х провадженнях.

Ще однією вразливою категорією дітей, є діти, потерпілі від домашнього насильства.

Серед широкого кола експертів постійно піднімається питання щодо особливої уразливості та незахищеності дітей, які є потерпілими або свідками домашнього насильства. За даними Національної соціальної сервісної служби України щороку зростає кількість звернень та повідомлень про вчинення домашнього насильства стосовно дітей.

У 2022 році центрами з надання БВПД було забезпечено надання послуг представництва 21 дитині у справах, пов'язаних з домашнім насильством, у 2023 році — 40 дітям, впродовж січня–вересня 2024 року — 33 дітям.

Згідно статистичних даних Офісу Генерального прокурора у 2023 році було зареєстровано 571 дитину, потерпілу від домашнього насильства, за період з січня по вересень 2024 — 418 дітей.

Координаційним центром у 2022 році проводився поглиблений аналіз справ, у яких дітям надавалась БВПД щодо звернення до суду для видачі обмежувального припису.

Результати цього аналізу показали, що в більшості справ судами були задоволені заяви, видані обмежувальні приписи та визначені тимчасові обмеження прав кривдників, зокрема їм було заборонено перебувати в місці спільного проживання з потерпілими дітьми; спілкуватися з ними; наближатися до місця проживання цих дітей та інших місць частого їх відвідування; переслідувати їх.

Разом з тим, мали місце випадки подання законними представниками дітей заяв про припинення надання БВПД дітям у справах, пов'язаних із домашнім насильством.

V. Хід реалізації міжвідомчих ініціатив за участю неповнолітніх осіб — учасників кримінального провадження, що запроваджені на базі системи БПД

Пілотний проєкт щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/ міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги

Суть проєкту

Діти, які опинилися у контактi (конфлікті) з законом, зокрема стали свідками, потерпілими у кримінальному провадженні, або підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення, потребують особливої уваги з боку держави щодо забезпечення принципів правосуддя, дружнього до дитини.

Стикнутися з процесом досудового розслідування або судового розгляду — це травмуючий шлях для людей, тим більше для дітей, які є найуразливішою групою населення.

Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює, що у разі проведеного на досудовому розслідуванні за участю малолітньої, неповнолітньої особи слідчих (розшукових) дій, а під час судового розгляду — процесуальних дій, є обов'язковою участю педагога або психолога. Разом з тим, кримінальне процесуальне законодавство не встановлює порядку залучення педагогів та/або психологів. Оскільки здійснення кримінального провадження за участю дитини має відбуватися з урахуванням її особливих розумових та вікових особливостей, очевидною є потреба у залученні осіб саме з освітою психолога.

Відповідно до абзацу вісімнадцятого розділу «Захист прав дітей у кримінальному провадженні» Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 року № 1027-р (далі — Стратегія), необхідно забезпечити правову визначеність статусу педагога, психолога, лікаря, представника служби у справах дітей, критеріїв їх вибору та залучення.

З метою реалізації принципів правосуддя, дружніх до дитини, та з орієнтиром на міжнародні стандарти, на виконання Стратегії, в Україні було прийнято рішення про запровадження проєкту, який націлено на пілотування процесу залучення психолога у кримінальне провадження для його участі у слідчих (розшукових) діях або процесуальних діях за участю малолітньої, неповнолітньої особи.

Мета проєкту — захистити права дитини, забезпечити її найкращі інтереси та не допустити повторної травматизації, віктимізації, дискримінації під час кримінального провадження.

Механізм реалізації

Механізм залучення психолога врегульовано Порядком реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, затвердженим наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісом Генерального прокурора від 07.02.2023 № 493/5/67/32.

Реалізація пілотного проєкту здійснюється на базі системи БПД. Пілотний проєкт підтримується Міжвідомчою координаційною радою з питань правосуддя щодо неповнолітніх, Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні UNICEF Ukraine та громадською організацією «Всеукраїнський громадський центр «Волонтер». Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України та Офіс Генерального прокурора вживають заходи для активного застосування пілотного проєкту дізнавачами, слідчими, прокурорами. Координаційний центр вживає заходів щодо інформування судів про пілотний проєкт.

У жовтні 2023 року пілотний проєкт було запущено у 7 областях та місті Київ, з 1 вересня 2024 року його дію розширено на всю Україну.

Механізм пілотного проєкту передбачає можливість здійснення дізнавачем, слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом запиту про залучення психолога, який направляється до центру з надання БПД. Всі запити про залучення психологів опрацьовуються уповноваженими працівниками центрів з надання БПД через єдину адресу електронної пошти для кожного пілотного регіону, що використовується для залучення захисника у кримінальному провадженні через систему надання БПД.

Центр з надання БПД визначає кандидатуру психолога з урахуванням загального досвіду роботи психолога та віку дітей, з якими психолог має досвід роботи.

Після визначення кандидатури, центр з надання БПД видає психологу доручення для участі психолога у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях у кримінальному провадженні за участю малолітньої/неповнолітньої особи.

Психолог забезпечує свою присутність у слідчій (розшуковій), процесуальній дії, з дозволу ставить питання малолітній неповнолітній особі таким чином, щоб дитині були зрозумілими питання і не травмували її, не завдавали вторинної або повторної віктимізації, дискримінації, може заперечувати проти поставлених питань.

За результатами участі психолог звітує до Центру з надання БПД.

Дізнавачі, слідчі, прокурори, слідчі судді, суди мають право здійснити повторний запит про залучення психолога.

Наказом Координаційного центру з надання правничої допомоги від 30.08.2024 року № 97 «Питання реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги» затверджено оновлені:

- план заходів з реалізації пілотного проєкту щодо залучення психо-

логів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги;

- форму доручення для участі психолога у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях у кримінальному провадженні за участю малолітньої/неповнолітньої особи;
- форму довіреності щодо уповноваження працівників міжрегіонального центра з надання безоплатної правничої допомоги на визначення психолога з Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги;
- форму журналу обліку запитів про залучення психолога та реєстрації доручень для участі психолога у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях у кримінальному провадженні за участю малолітньої/неповнолітньої особи;
- форму журналу обліку звітів психолога щодо участі у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях у кримінальному провадженні за участю малолітньої/неповнолітньої особи.

Оплата послуг психолога здійснюється на підставі тристороннього договору про оплату послуг, укладеного між центром з надання БПД, громадською організацією «Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», яка оплачує кошти за рахунок міжнародної технічної допомоги, та психологом.

Психологи до проекту залучаються зі спеціального Реєстру психологів, куди їх обирають на конкурсній основі. На онлайн-платформі системи БПД психологи проходять спеціальне навчання, програма якого схвалена Міжвідомчою координаційною радою з питань правосуддя щодо неповнолітніх.

Реєстр формує і веде Координаційний центр. Повна назва — Реєстр психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги (далі — Реєстр психологів).

Координаційний центр вже провів два таких відбіркових конкурси у 2023 та у 2024 роках. Станом на звітний період у Реєстрі психологів 288 фахівців.

Реєстр психологів розміщено у публічному доступі на офіційному вебсайті системи БПД.

Попит на залучення психолога для участі у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях у кримінальному провадженні досить значний. Центрами вже опрацьовано 6389 запитів про залучення психолога. Оскільки приріст запитів зберігатися, Координаційний центр планує оголосити у 2025 році наступний конкурсний відбір до Реєстру психологів.

Психологи, включені до Реєстру, пройшли спеціальне навчання з питань реалізації правосуддя, дружнього до дитини і фокусом на ролі психолога у кримінальних провадженнях за участю дітей малолітніх, неповнолітніх

осіб. Протягом 2023-2024 років таке навчання здійснювалося за рахунок міжнародної технічної допомоги, зокрема у межах проєкту «Надання психосоціальної підтримки та забезпечення правосуддя як складової частини кращого догляду для вразливих дітей», що реалізується ГО «Всеукраїнський громадський Центр «Волонтер» за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні UNICEF Ukraine. Фахівці з громадської організації «Всеукраїнський громадський Центр «Волонтер» підтримують психологів через проведення спеціальних професійних супервізій та інтервізій.

Статистична інформація про хід реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/ міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги з 02 жовтня 2023 року по 30 листопада 2024 року:

1) Кількість опрацьованих запитів про залучення психолога:

Найменування пілотного регіону (область)	Кількість запитів	Кількість запитів, за яким центром з надання БПД не визначено кандидатуру (психолог не дав згоду або запит відкликано)	Кількість психологів у Реєстрі психологів
Вінницька	130	36	8
Волинська	149	21	9
Дніпропетровська	873	77	22
Донецька	11	6	3
Житомирська	631	72	27
Закарпатська	71	4	14
Запорізька	76	0	9
Івано-Франківська	421	28	10
Київська	242	44	9
м. Київ	1290	75	52
Кіровоградська	42	6	10
Львівська	1357	127	19
Луганська	2	0	0
Миколаївська	40	26	5
Одеська	292	30	26
Полтавська	99	12	13

Найменування пілотного регіону (область)	Кількість запитів	Кількість запитів, за яким центром з надання БПД не визначено кандидатуру (психолог не дав згоду або запит відкликано)	Кількість психологів у Реєстрі психологів
Рівненська	97	16	11
Сумська	59	40	9
Тернопільська	29	13	4
Харківська	17	10	4
Херсонська	3	3	1
Хмельницька	59	35	5
Черкаська	60	31	3
Чернівецька	24	12	6
Чернігівська	315	93	9
Всього:	6389	817	288

2) Кількість малолітніх, неповнолітніх осіб в розрізі статусу у кримінальному провадженні:

Найменування пілотного регіону (область)	Потерпілі	Свідки	Підозрювані	Обвинувачені	Статус
Вінницька	29	38	17	0	27
Волинська	40	77	7	1	6
Дніпропетровська	305	278	74	3	37
Донецька	4	1	3	0	0
Житомирська	159	253	53	13	20
Закарпатська	23	25	11	4	3
Запорізька	17	27	9	3	3
Івано-Франківська	131	177	13	0	12
Київська	77	83	16	5	10
м. Київ	354	354	114	16	137
Кіровоградська	15	23	0	0	0
Львівська	269	493	92	34	46
Луганська	0	1	0	0	1

Найменування пілотного регіону (область)	Потерпілі	Свідки	Підозрювані	Обвинувачені	Статус
Миколаївська	15	13	5	0	1
Одеська	84	90	39	4	10
Полтавська	22	51	5	2	2
Рівненська	36	31	7	1	3
Сумська	17	17	14	0	4
Тернопільська	5	15	1	0	7
Харківська	4	7	4	0	1
Херсонська	3	0	0	0	0
Хмельницька	11	27	15	0	2
Черкаська	24	18	0	6	6
Чернівецька	6	7	3	0	1
Чернігівська	95	113	31	1	12
Всього:	1745	2219	533	93	351

3) Кількість кримінальних проваджень, у межах яких залучено психолога та кількість процесуальних дій, в яких взяв участь психолог:

Найменування пілотного регіону (область)	Кількість кримінальних проваджень, у межах яких залучено психолога	Кількість слідчих (розшукових) дій та процесуальних дій, в яких взяв участь психолог
Вінницька	68	133
Волинська	72	158
Дніпропетровська	517	1016
Донецька	6	12
Житомирська	365	720
Закарпатська	39	73
Запорізька	35	81
Івано-Франківська	234	393
Київська	141	274
м. Київ	736	1114
Кіровоградська	20	45
Львівська	635	1531

Найменування пілотного регіону (область)	Кількість кримінальних проваджень, у межах яких залучено психолога	Кількість слідчих (розшукових) дій та процесуальних дій, в яких взяв участь психолог
Луганська	1	2
Миколаївська	22	44
Одеська	181	298
Полтавська	47	127
Рівненська	48	99
Сумська	33	64
Тернопільська	22	30
Харківська	13	18
Херсонська	3	3
Хмельницька	39	70
Черкаська	42	66
Чернівецька	10	24
Чернігівська	191	345
Всього:	3520	6740

4) Кількість запитів про залучення психолога в розрізі суб'єктів запиту:

Найменування пілотного регіону (область)	Дізнавач	Слідчий	Прокурор	Слідчий суддя/суд
Вінницька	35	93	1	1
Волинська	28	108	10	3
Дніпропетровська	353	474	36	9
Донецька	0	11	0	0
Житомирська	167	397	23	44
Закарпатська	12	55	3	1
Запорізька	14	54	2	6
Івано-Франківська	287	130	2	1
Київська	94	116	18	14
м. Київ	400	820	26	39
Кіровоградська	11	31	0	0

Найменування пілотного регіону (область)	Дізнавач	Слідчий	Прокурор	Слідчий суддя/суд
Львівська	398	857	90	11
Луганська	2	0	0	0
Миколаївська	16	18	0	6
Одеська	106	173	8	5
Полтавська	36	47	0	16
Рівненська	26	67	0	4
Сумська	22	37	0	0
Тернопільська	9	20	0	0
Харківська	14	3	0	0
Херсонська	2	1	0	0
Хмельницька	24	33	0	2
Черкаська	26	21	8	5
Чернівецька	9	15	0	0
Чернігівська	170	127	16	2
Всього:	2261	3708	243	169

Найчастіше психолога до кримінального провадження залучали для малолітніх та неповнолітніх зі статусом свідків та потерпілих. Найбільше запитів про залучення психолога до системи БПД надійшло від слідчих та дізнавачів.

Деякі причини, чому психологи не дають згоду чи запит відкликається:

- обмежений час — у середньому, з моменту надходження запиту до початку слідчої (розшукової) дії, процесуальної дії проходить від 4-5-ти годин чи доби до одного тижня. Якщо запит на залучення психолога терміновий — фахівець може фізично не встигати прибути вчасно або є інші обставини, що унеможливають його участь, коли це необхідно;
- нерівномірний розподіл психологів у областях — деякі регіони мають велику кількість запитів і недостатню кількість психологів у Реєстрі психологів, що ускладнює вчасне реагування на них;
- мета залучення психолога у запиті не відповідає меті у межах пілотного проєкту. Трапляються випадки, коли до Центрів з надання БПД надходять запити на залучення психолога в якості спеціаліста у кримінальному провадженні. Дії, які може здійснювати психолог, залучений до кримінального провадження, визначені Кримінальним процесуальним кодексом України. Залучення психолога у статусі спеціаліста у кримінальному провадженні відповідно до статті 71

Кримінального процесуального кодексу України не визначена порядком реалізації пілотного проєкту. Відомства, задіяні у його реалізації, наразі, опрацьовують дане проблемне питання, адже залучення у кримінальне провадження спеціаліста, від якого очікується підготовка відповідних висновків, довідок та інших документів, які долучаються до кримінального провадження за участю малолітніх, неповнолітніх осіб, є важливим питанням для ефективного здійснення досудового розслідування та судового розгляду;

- одночасне залучення інших психологів, не включених до Реєстру психологів (не через систему БПД).

Основні тенденції у реалізації пілотного проєкту:

- за допомогою пілотного проєкту з 2023 року більшість слідчих (розшукових) дії та процесуальних дій за участю дітей, що стали свідками у кримінальному провадженні, потерпіли від кримінального правопорушення, стали підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення, або отримали інший статус у кримінальному провадженні, здійснюються у присутності психолога;
- попит на залучення психологів через систему БПД зростає. Протягом 2024 року значно збільшилась кількість запитів про залучення психологів;
- психологи активно звітували про свою роботу, що дало змогу отримувати зворотний зв'язок і вдосконалювати процеси;
- за результатами аналізу пілотного проєкту стало можливим удосконалити деякі процеси в механізмі залучення психологів, що підвищить ефективність роботи психологів та сприятиме забезпеченню захисту прав дитини у кримінальному провадженні, зокрема:
- визначено новий порядок запитів про залучення психолога: тепер форма запиту передбачає зазначення дати та часу першої слідчої (розшукової) дії/ процесуальної дії, а також місце її проведення. Це дозволить дізнавачам, слідчим, прокурорам здійснювати один запит на залучення психолога одній дитині. Дата та час проведення інших дій надалі узгоджуються самостійно з психологом. Це зменшить навантаження на суб'єктів запитів та центри з надання БПД, які видають доручення психологам;
- захист інформації: внесено зміни щодо заборони розголошення даних досудового розслідування без дозволу слідчого або прокурора відповідно до Кримінального процесуального кодексу України. Це підсилює захист конфіденційної інформації, що є особливо важливим при роботі з дітьми;

- звітність психологів: психолог може подати один звіт про участь у деяких слідчих (розшукових)/процесуальних діях, дотримуюсь строків їх подання. У звіті дізнавачі, слідчі, прокурори, слідчі судді, суди засвідчують участь психолога. Це дозволить психологу підтвердити свою участь у кримінальному провадженні;
- розширення географії: з 1 вересня 2024 року пілотний проєкт поширено на всю територію України, де діють органи державної влади України. Це дозволить охопити більшу кількість дітей, які потребують особливих підходів взаємодії на досудовому розслідуванні та судовому розгляді.

Кількість психологів у Реєстрі психологів є недостатньою, що призводить до неможливості задовольнити всі запити. Тому є потреба у проведенні інформаційної кампанії для комунікації ідеї проєкту для залучення нових психологів.

Деякі деталізовані аспекти реалізації пілотного проєкту, які були удосконалені протягом перших 8-ми місяців реалізації.

Для реалізації пілотного проєкту Координаційним центром вжито наступних заходів

Наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 06.05.2024 № 1337/5/289/101 «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 07.02.2023 року № 493/5/67/32» (далі — наказ), внесено зміни до Порядку реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 07.02.2023 № 493/5/67/32 (далі — Порядок).

Наказом внесено зміни до форми запиту про залучення психолога (додаток 1 до Порядку), який оформлюється дізнавачами, слідчими, прокурорами, слідчими суддями, судами, зокрема, визначено, що у запиті зазначаються:

- дата та час першої слідчої (розшукової) дії або процесуальної дії (у тому числі невідкладної процесуальної дії) із залученням психолога;
- місце проведення першої слідчої (розшукової) дії або процесуальної дії, на яке необхідно прибути психологу (у разі визначення станом на дату направлення запиту);
- прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності) малолітньої, неповнолітньої особи;

попередження прокурором або слідчим про кримінальну відповідальність за розголошення без дозволу прокурора, слідчого даних досудового розслідування відповідно до статті 387 Кримінального кодексу України (далі — КК України).

Так, відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з

письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим (частина перша статті 222 Кримінального процесуального кодексу України). Слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену законом (частина перша статті 222 Кримінального процесуального кодексу України).

У разі надходження до центру з надання БПД запиту про залучення психолога, який оформлено без дотримання встановленої форми, центр інформує суб'єкта запиту про неможливість опрацювання такого запиту та пропонує направити до центру запит за встановленою формою.

Наказом також зобов'язано центри з надання БПД ознайомлювати психолога, який залучається відповідно до цього Порядку, із запитом про залучення психолога та із положеннями статті 387 КК України, якою передбачена кримінальна відповідальність за розголошення без дозволу прокурора, слідчого даних досудового розслідування (абзац другий пункту 7 Порядку).

Вимоги законодавства про кримінальну відповідальність щодо заборони розголошення без дозволу прокурора, слідчого даних досудового розслідування також розповсюджуються на працівників системи БПД, які задіяні у реалізації пілотного проєкту.

Так, пунктом 9 Порядку встановлено, що розголошення та поширення особами, задіяними у реалізації пілотного проєкту, відомостей про персональні дані та будь-якої конфіденційної інформації забороняється, крім випадків, встановлених законом.

Також, зміни до форми запиту про залучення психолога дозволяють дізнавачу, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду направити до центру в межах одного кримінального провадження відносно однієї малолітньої або неповнолітньої особи один запит про залучення психолога, при цьому, обов'язково зазначивши у запиті дату та час першої слідчої (розшукової) дії або процесуальної дії (у тому числі невідкладної процесуальної дії) із залученням психолога.

Центр з надання БПД видає одному психологу одне доручення відносно однієї малолітньої або неповнолітньої особи.

Якщо в межах одного кримінального провадження в порядку Кримінального процесуального кодексу України виникає необхідність залучити психолога до наступної слідчої (розшукової) дії або процесуальної дії за участю малолітньої / неповнолітньої особи, дізнавачу, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду не потрібно робити додатковий запит про залучення психолога.

Дізнавачу, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду достатньо самостійно узгодити з психологом, якого вже визначено дорученням центру, відомості про дату та час наступної слідчої (розшукової) дії або процесуальної дії, в якій буде брати участь психолог.

Для того, щоб центром було видано одне доручення психологу в межах

одного запиту про залучення психолога, за яким психолог зможе брати участь у декількох слідчих (розшукових) діях під час здійснення досудового розслідування, дізнавачу, слідчому, прокурору рекомендовано у графі «мета залучення психолога» форми запиту про залучення психолога зазначати «Участь психолога у слідчих (розшукових) діях за участю дитини під час досудового розслідування, в яких відповідно до Кримінального процесуального кодексу України може брати участь психолог».

Дізнавач, слідчий, прокурор можуть зазначати й іншу необхідну інформацію у графі «мета залучення психолога» форми запиту про залучення психолога. Поряд з цим, якщо у цій графі буде зазначено, що психолога необхідно залучити з метою участі у процесуальних діях під час досудового розслідування, в яких участь психолога відповідно до Кримінального процесуального кодексу України не визначена (наприклад, «вручення письмового повідомлення про підозру», «ознайомлення з матеріалами кримінального провадження», «затримання особи», «розгляд клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру» та інші) центр з надання БПД інформує суб'єкта запиту про неможливість застосування пілотного проєкту.

Так, психолог, в межах одного запиту про залучення психолога та виданого на його підставі одного доручення Центру з надання БПД, подає до центру звіт (звіти) щодо участі у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях.

Психолог має дотримуватися строку подання звіту — протягом п'яти робочих днів з дня участі у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях.

Психолог може прозвітувати про участь у декількох слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях в одному звіті, якщо дотримано встановленого строку подачі звіту щодо кожної слідчої (розшукової) дії / процесуальної дії.

Якщо з об'єктивних причин психолог, якому видано доручення, не може продовжувати брати участь у наступних слідчих (розшукових) діях або процесуальних діях за участю малолітньої, неповнолітньої особи, дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд можуть відповідно до абзацу третього пункту 7 Порядку звернутися повторно із запитом до центру з надання БПД про залучення іншого психолога.

Щодо змін в частині змісту звіту психолога щодо участі у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях (далі — звіт).

Наказом внесено зміни до форми звіту (додаток 2 до Порядку), який оформлюється психологом.

Психолога зобов'язано подавати до центру з надання БПД звіт, який містить відмітку дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді, уповноваженої особи суду про підтвердження участі психолога у слідчій (розшуковій) дії або процесуальній дії, зокрема у звіті проставляється посада, прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності) та підпис дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді, уповноваженої особи суду, які проводили слідчу (розшукову) дію / процесуальну дію за участю психолога.

Для спрощення звітування, психологам рекомендовано надавати дізна-

вачам, слідчим, прокурорам, слідчому судді, уповноваженій особі суду звіт (звіти) для проставлення відміток в той же день, коли психолог взяв участь у слідчих (розшукових) діях або процесуальних діях, зокрема, попередньо роздрукувавши форму звіту (звітів) для заповнення.

Звіт, зокрема, має містити:

- найменування слідчої (розшукової) дії або процесуальної дії, в якій брав участь психолог (стовпчик 2 звіту);
- прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності), вік малолітньої, неповнолітньої особи (стовпчик 2 звіту).

Якщо слідча (розшукова) дія або процесуальна дія проводилася у приміщенні «Зеленої кімнати» або Барнахус, про це також зазначається у звіті.

Центр приймає та перевіряє звіти психолога.

Якщо звіт психолога подано не за встановленою формою або звіт заповнено без дотримання встановленої форми, та/або з порушенням визначеного строку на його подання, Центр з надання БПД інформує партнерську організацію, яка наразі здійснює оплату винагороди психолога, про відсутність підстав оплати роботи психолога за дорученням центру з надання БПД.

Додані до форми запиту про залучення психолога та звіту відомості про прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності) дитини спрощують уповноваженій особі центру з надання БПД видачу доручень психологам з урахуванням можливого конфлікту інтересів, зокрема, у випадку залучення психолога для участі у процесуальних діях за участю дітей, які мають різний статус у кримінальному провадженні, а також сприяють реалізації одного з принципів правосуддя, дружнього до дитини, щодо визначення одного психолога для взаємодії з однією дитиною у межах кримінального провадження.

Про зміни, які відбулися, в тому числі до форми запиту про залучення психолога та звіту психолога щодо участі у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях, Координаційним центром листом № 001/14.1-07/2227 від 12.06.2024 року інформовано Міністерство внутрішніх справ України, Національну поліцію України та центри з надання безоплатної правничої допомоги, листом № 001/14.1-07/2236 від 13.06.2024 року інформовано Державну судову адміністрацію України, Верховний суд, Міністерство юстиції України, Міжвідомчу координаційну раду з питань правосуддя щодо неповнолітніх та центри з надання безоплатної правничої допомоги, а також листом № 001/14.1-07/2237 від 13.06.2024 року Офіс Генерального прокурора для розгляду питання щодо подальшого інформування дізнавачів, слідчих, прокурорів, судів.

Наказом також внесено зміни до наказу Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 07.02.2023 року № 493/5/67/32 «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги», відповідно до якого з 01.09.2024 року дію пілотного проєкту поширено на всю територію України, на яку поширюється юрисдикція органів державної влади України.

У зв'язку з цим виникла необхідність внесення змін до Порядку проведення конкурсу з відбору психологів, які можуть залучатися до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 13.04.2023 № 1326/5, щодо можливості утворення декількох комісій з відбору психологів, які можуть залучатися до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги з урахуванням кількості поданих психологами заяв на участь у конкурсі, а також залучення до відбору психологів представників регіональних / міжрегіональних центрів з надання безоплатної правничої допомоги, на території яких буде реалізовуватися пілотний проєкт.

Також було удосконалено положення щодо подання психологами документів для участі в конкурсі, зокрема передбачено підписання кваліфікованим електронним підписом виключно заяви про участь у конкурсі.

Перспективи подальшого механізму реалізації пілотного проєкту.

З огляду на інформацію, яка надходила до Координаційного центру від Мін'юсту та Офісу Генерального прокурора, а також з урахуванням довідки Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини щодо окремих питань реалізації пілотного проєкту, Координаційним центром у III кварталі 2024 року підготовлено пропозиції щодо внесення змін до пілотного проєкту, зокрема, в частині можливості визначення центрами з надання БПД психолога для участі у всіх процесуальних діях у кримінальному провадженні, в яких буде необхідність у дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді, суду залучати психолога, а також в частині можливості залучати в межах пілотного проєкту спеціаліста у кримінальному провадженні з числа осіб, включених до Реєстру психологів (при цьому, психолог, який брав участь у кримінальному провадженні, не зможе бути залучений у цьому ж кримінальному провадженні в процесуальному статусі спеціаліста).

Розгляд даного питання станом на звітний період триває.

Виклики пілотного проєкту, які залишаються

- Суб'єкт ініціації запиту (дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд) просить залучити психолога у якості спеціаліста (підготувати висновок спеціаліста).
- Психологи, які залучаються у межах пілотного проєкту, беруть участь у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях, що передбачені статтями 226, 227, 228, 354, 491 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України).
- На практиці виникали випадки, коли дізнавачі, слідчі, прокурори, слідчі судді/суди надсилають запити, в яких зазначають у меті залучення психолога «участь психолога в якості спеціаліста», «підготовка психологом висновку спеціаліста», «підготовка психологом висновку психолога», «залучення психолога в якості експерта», «підготовка висновку експерта», «залучення спеціаліста-психолога», «допит у вигляді бесіди психолога в статусі спеціаліста» тощо.

Рішення про залучення спеціаліста на підставі статті 71 КПК України є компетенцією виключно сторін кримінального провадження і оформлюється процесуальними рішеннями суб'єктів, які уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень та судовий розгляд.

Підготовка висновку передбачена частиною четвертою статті 71 КПК України і відноситься до завдань спеціаліста у кримінальному провадженні.

У межах пілотного проєкту психологи залучаються тільки у якості психологів і беруть участь у процесуальних діях відповідно до статей 226, 227, 228, 354, 491 КПК України.

- Інспектори (старші інспектори) сектору ювенальної превенції надсилають запит про залучення психолога для проведення опитування з метою встановлення можливих фактів вчинення відносно дитини психологічного булінгу.

Відповідно до пункту 6 Порядку слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд можуть здійснити залучення психолога через регіональний/міжрегіональний центр з надання безоплатної правничої допомоги на підставі запиту про залучення психолога за формою згідно з додатком 1 до цього Порядку.

Порядком не передбачено в межах пілотного проєкту участь психолога у справах про адміністративні правопорушення, а також вказано вичерпний перелік суб'єктів ініціації запиту, до якого не включено інспектора (старшого інспектора) сектору ювенальної превенції.

- Слідчі судді, суд надсилають психологу, якого включено до Реєстру психологів, судову повістку про виклик до суду (смс-повідомлення/лист на адресу електронної пошти) або ухвалу суду центру з надання БПД про «забезпечення участі психолога в судовому засіданні» / «забезпечення прибуття психолога в судове засідання».
- В ході реалізації пілотного проєкту вбачається наявність позиції деяких суддів щодо неможливості оформлення слідчим суддею/судом запиту про залучення психолога в межах пілотного проєкту через те, що судді уповноважені виключно на винесення ухвали (рішення) суду.

Психолог не є учасником кримінального провадження/судового провадження. Кримінальне процесуальне законодавство не містить встановленого порядку / алгоритму залучення сторонами кримінального провадження та/або судом психолога до кримінального провадження та/або порядку / алгоритму залучення психолога до участі у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях.

КПК України також не містить положень про те, що суд для залучення психолога у кримінальному провадженні вносить процесуальне рішення, яким може зобов'язати центри з надання безоплатної правничої допомоги залучити психолога та/або зобов'язати забезпечити участь психолога у процесуальній дії/судовому засіданні, в тому числі зобов'язати забезпечити прибуття психолога в судове засідання.

Центри з надання БПД не наділені Законом України «Про безоплатну правничу допомогу» та Положенням про центри з надання безоплатної

правничої допомоги, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 02.07.2012 № 967/5, функціями забезпечувати залучення психолога до кримінальних проваджень та/або його прибуття в судові засідання на виконання рішень суду.

- Механізм пілотного проєкту не передбачає підготовки будь-яких інших документів дізнавачами, слідчими, прокурорами, слідчими суддями, суддями для визначення кандидатур психолога, окрім направлення запиту про залучення психолога за встановленою формою (додаток 1 до Порядку).

Форма запиту передбачає його оформлення окремо на кожну малолітню або неповнолітню особу із зазначенням стислої інформації, яка необхідна для визначення кандидатури психолога з Реєстру психологів.

Існують випадки зазначення в ухвалах суду /запитах про залучення психолога декількох малолітніх/неповнолітніх осіб, в тому числі, без зазначення статусу таких осіб у кримінальному провадженні.

Уповноважені працівники, які визначають кандидатури психологів та видають їм доручення, інформують ініціаторів запиту про залучення психологів про те, що механізм залучення психолога у межах Порядку є допоміжним інструментом у визначенні кандидатур психологів для залучення їх до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб. Дізнавачі, слідчі, прокурори, слідчі судді, суди не обмежені у залученні психологів, інформація про яких відома їм з інших джерел.

Запити про залучення психолога нерідко оформлені без дотримання форми запиту, наведеної у додатку 1 до Порядку.

У разі надходження до центру з надання БПД запиту про залучення психолога, оформленого без дотримання форми запиту, наведеної у додатку 1 до Порядку, уповноважений працівник центру інформує про це відповідного суб'єкта запиту. Додатково, з відповідним суб'єктом запиту телефоном комунікує координатор з питань комунікації з ініціаторами запиту та психологами.

Визначення кандидатур психологів з Реєстру психологів для реалізації пілотного проєкту.

За результатами пілотного проєкту виявлено непоодинокі випадки направлення від суб'єктів ініціації (дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд) запиту про залучення конкретного психолога (з зазначенням ПІБ) на певну слідчу (розшукову), процесуальну дію.

Відповідно до пункту 7 Порядку уповноважена особа центру з надання БПД, до якого надійшов запит про залучення психолога, протягом одного робочого дня з дня отримання такого запиту визначає психолога з Реєстру психологів шляхом видання йому відповідного доручення, форма якого затверджується Координаційним центром, та повідомляє про це слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого суддю, суд.

Форма запиту про залучення психолога (додаток 1 до Порядку) не передбачає можливість обирати дізнавачу, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду конкретного психолога.

Визначення кандидатур психологів з Реєстру психологів є дискрецією

уповноваженої особи центру з надання БПД, до якого надійшов запит про залучення психолога.

Порядок передбачає можливість дізнавачу, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду звернутися повторно із запитом до центру про залучення іншого психолога (абзац другий пункту 7 Порядку).

Кількість психологів у пілотних регіонах та кількість запитів про залучення психолога (далі — запит) за звітний період є нерівномірною відносно до кожного пілотного регіону.

В середньому, діапазон часу з моменту надходження запиту та початку слідчої (розшукової) дії, процесуальної дії може складати від 4-5-ти годин, доби та в середньому до одного тижня. У зв'язку з цим, існують випадки, коли психологи не дають згоду на те, щоб взяти на виконання доручення центру. Особливо це стосується невідкладних процесуальних дій.

З огляду на кількість запитів, нерівномірність їх надходження, а також кількість випадків неможливості визначити кандидатуру психолога, кількість психологів у Реєстрі є недостатньою.

Для уникнення випадків, коли неможливо визначити психолога, уповноважені працівники центру з надання БПД формують графіки «чергувань» психологів.

Для збільшення кількості психологів у Реєстрі психологів необхідна активна інформаційна підтримка в регіонах України з боку стейкхолдерів, які зацікавлені у реалізації пілотного проєкту.

Щодо визначення психолога для участі у невідкладних процесуальних діях.

Центри з надання БПД видають доручення психологам протягом одного робочого дня з дня надходження запиту (за згодою психолога). Якщо участь психолога очікується в період до 24 годин з моменту надходження запиту, уповноважені працівники центру вживають усіх можливих заходів для визначення психолога. Поряд з цим, пілотним проєктом не уповноважено працівників центру з надання БПД на видачу доручень, а психологів на участь у святкові, вихідні дні, вечірній та нічний час.

Деякі складнощі у виконанні психологами доручень для участі психолога у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях у кримінальному провадженні за участю малолітньої/неповнолітньої особи.

У ході реалізації пілотного проєкту психологами повідомляється про непоодинокі випадки, коли слідчі (розшукові), процесуальні дії, на які було видано доручення психологу, не відбулись з наступних причин:

- відсутність адвоката у день проведення слідчих (розшукових), процесуальних дій;
- відмова дитини або її законного представника брати участь у слідчих (розшукових), процесуальних діях;
- залучення іншого психолога (про що не повідомлено психолога, включеного до Реєстру психологів);

- відкладення судового засідання (на можливість виконати доручення, зокрема проведення допиту дитини у судовому розгляді, впливають випадки неодноразового відкладення судового засідання, значне затягування процедури очікування судового засідання. Психолог не є учасником кримінального провадження і практично немає можливості підтвердити своє прибуття в судове засідання, яке не відбулось у визначену дату).

Механізм оплати послуг психолога за участь в судовому засіданні, яке було відкладено, не визначено, що впливає в подальшому на можливість психолога виконати доручення та мотивацію психолога брати участь у пілотному проєкті.

Оплата послуг психологів.

Порядок реалізації пілотного проєкту не передбачає укладання типового/примірного договору психолога з Центром з надання БПД для оплати винагороди психолога, а також відшкодування його транспортних витрат для участі у відповідних слідчих (розшукових), процесуальних діях. Відповідальність психолога перед центром з надання БПД за невиконання чи неналежне виконання доручення також не визначена.

Для розгляду питання формування бюджетного запиту щодо оплати послуг за рахунок Державного бюджету, положення порядку реалізації пілотного проєкту підлягають перегляду з урахуванням викладених питань.

Довідково про участь психолога у кримінальному провадженні відповідно до Кримінального процесуального кодексу України:

Відповідно до частини першої статті 227 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності — лікаря.

Частина друга цієї статті встановлює необхідність роз'яснювати таким особам їхнє право за дозволом ставити уточнюючі запитання малолітній або неповнолітній особі.

Частиною першою статті 226 КПК України визначено, що допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності — лікаря. Частина четверта цієї статті встановлює необхідність роз'яснювати таким особам їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання.

Відповідно до частини першої статті 354 КПК України під час судового розгляду допит малолітнього свідка і, за розсудом суду, неповнолітнього свідка проводиться в присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності — лікаря. При цьому, відповідно до частини третьої статті 354 КПК України психолог має право під час допиту малолітнього або малолітнього свідка ставити йому запитання та протестувати проти запитань до нього.

Згідно із частиною першою статті 491 КПК України якщо неповнолітній не

досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності — лікаря. Психологу при цьому до початку допиту роз'яснюється право ставити запитання неповнолітньому підозрюваному чи обвинуваченому.

Пілотний проєкт «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення»

Порядок реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» затверджено наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора 22.07.2024 у № 2176/5/501/176 (далі — Програма відновного правосуддя).

Програма відновного правосуддя має на меті забезпечити:

- відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- реінтеграцію учасників кримінально-правового конфлікту;
- ресоціалізацію неповнолітнього шляхом формування позитивних змін, які відбуваються в особистості та створюють готовність до самокерованої правослужняної поведінки, зменшують вплив факторів ризику, які зумовили протиправну поведінку;
- застосування належних правових процедур до учасників кримінального провадження щодо неповнолітніх;
- запобігання вчиненню неповнолітніми кримінальних правопорушень повторно.

З 09 вересня 2024 року Програма відновного правосуддя реалізується на базі системи БПД.

Передумови затвердження Програма відновного правосуддя.

З 2019 по 2023 роки на базі системи БПД реалізовувався пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» (наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10) (далі — Програма відновлення для неповнолітніх). У 2019 році реалізація цього пілотного проєкту розпочалась у шести регіонах України: Донецькій, Одеській, Львівській, Луганській, Миколаївській та Харківській областях. За підсумками реалізації у квітні 2020 році Програму відновлення для неповнолітніх було поширено на всю територію України.

Програма відновлення для неповнолітніх ґрунтувалася на відновних підходах у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки та нетяжкі злочини, вчинені неповнолітніми, і включала в себе скоор-

диновану організацію ефективної комунікації між такими неповнолітніми і потерпілими від вчинених ними кримінальних правопорушень з метою забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, максимально раннього виведення неповнолітніх правопорушників із кримінального процесу (за наявності законодавчих підстав), а також ужиттям узгоджених заходів для їх ресоціалізації та запобігання повторним кримінальним правопорушенням.

Необхідність застосування такого підходу за участю неповнолітніх, які опинилися у контакті з законом, була закріплена у Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2028 року № 1027-р.

Програма відновлення для неповнолітніх була запроваджена за підтримки Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх, а також до 2021 року підтримувався Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

Медіація була ключовим інструментом на шляху досягнення мети Програми відновлення для неповнолітніх. Зокрема, в її межах медіація застосовувалася для того щоб спробувати врегулювати конфлікт у кримінальному провадженні між потерпілим та неповнолітнім підозрюваним, а також організувати комунікацію між сторонами конфлікту про можливість визначення, обрання та узгодження заходів ресоціалізації неповнолітнього, який бере на себе відповідальність за наслідки вчиненого кримінального правопорушення.

Програмою відновлення для неповнолітніх активно користувалися прокурори окружних прокуратур, як процесуальні керівники досудового розслідування. За передбаченим механізмом прокурор інформував неповнолітнього, який підозрюється у вчиненні кримінального проступку або нетяжкого злочину, та його законного представника, а також потерпілу сторону, про можливість взяти участь у Програмі відновлення для неповнолітніх. Якщо сторони давали попередню згоду на Програму відновлення для неповнолітніх, прокурор передав згоди сторін до центру з надання БПД.

Центр з надання БПД:

- перевіряв чи передані згоди сторін відповідають умовам участі у пілотному проєкті;
- видавав доручення посереднику для проведення медіації;
- організовував зустрічі сторін та посередника;
- взаємодіяв з установами, організаціями, діяльність яких спрямована, зокрема, на розвиток особистості неповнолітніх, їх ресоціалізацію. В тому числі взаємодіяв з уповноваженими органами пробації щодо отримання загальної інформації про дитину, зокрема її соціально-психологічної характеристики, криміногенних потреб, отримання консультативної підтримки з питань визначення та обрання заходів ресоціалізації для неповнолітнього.

Посередник міг проводити медіацію з урахуванням вікових особливос-

тей, розумових здібностей дитини, потреб та інтересів дитини, усвідомлення нею значення своїх дій під час участі в процедурі медіації. У разі досягнення домовленостей між сторонами, посередник направляє письмову угоду за результатами Програми відновлення для неповнолітніх до Центру з надання БПД. Центр опрацьовував таку угоду, готував на її основі інформацію щодо результатів участі неповнолітнього у пілотному проєкті та надсилав її прокурору для врахування при прийнятті рішення щодо закінчення досудового розслідування. Якщо така угода надходила після закінчення досудового розслідування, сторони самостійно могли подати її до суду.

За даними системи БПД, за період реалізації Програми відновлення для неповнолітніх з 2019 року по листопад 2023 року, прокурори поінформували 1254 неповнолітніх, їх законних представників про можливість участі у пілотному проєкті та передали до центрів з надання БПД 517 згод сторін на участь в ньому. Центри з надання БПД прийняли 495 рішень про застосування Програми відновлення для неповнолітніх та видали 497 доручень посередникам для проведення медіації. Було укладено 376 угод про застосування Програми відновлення для неповнолітніх, 352 неповнолітніх успішно її пройшли.

На початку впровадження Програми відновлення для неповнолітніх в системі БПД була відсутня бюджетна програма для оплати послуг медіації. В той же час, за наявності в системі БПД бюджетної програми «Оплата послуг та відшкодування витрат адвокатів з надання безоплатної вторинної правової допомоги», механізму укладання контрактів (договорів) з адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, було прийнято рішення навчити пул адвокатів базовим навичкам медіації для врегулювання конфліктів у кримінальному провадженні. Понад 120 адвокатів були навчені тренерами громадської організації «Інститут миру і порозуміння», які мали досвід реалізації в Україні відновного правосуддя. Навчання проводилося за підтримки Представництва дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

Отже, Програма відновлення для неповнолітніх визначала, що медіацію проводить посередник з числа адвокатів, які включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, та пройшли навчання з реалізації Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення.

Оплата послуг посередників протягом перших 6-ти місяців здійснювалася за рахунок Представництва дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. Надалі, за пропозицією системи БПД, у порядок оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, який затверджено Кабінетом Міністрів України, було внесено зміни щодо можливості оплати їх роботи за проведення медіації у Програмі відновлення для неповнолітніх.

У 2021 році Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про медіацію», яким визначено, що медіацію проводить медіатор. Цим же законом визначено статус та вимоги до медіатора.

В зв'язку з цим, система БПД та Мін'юст працювали над тим, щоб унормувати медіацію в системі БПД, зокрема привести акти, які її регулюють, у відповідність до Закону України «Про медіацію», в тому числі при-

йняти постанову Кабінету Міністрів України про оплату послуг з медіації медіаторам, які залучаються центрами.

Одна з ключових цілей, що була поставлена в питаннях унормування медіації в системі БПД, було формування системи, яка дозволить залучати до проведення медіації медіаторів з різним професійним бекграундом (правники, психологи, педагоги тощо), не обмежуючи залучення центрами медіаторів виключно з числа адвокатів.

Так, 02 вересня 2022 року Кабінетом Міністрів України було покладено на Мін'юст завдання визначити механізм відбору медіаторів для надання послуг з медіації, яку будуть забезпечувати центри, та визначити порядок ведення реєстру медіаторів. Кабінетом Міністрів України також було встановлено розмір оплати послуг медіаторів, які залучаються центрами.

Протягом 2022–2023 років Координаційним центром було сформовано Реєстр медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги (далі – Реєстр медіаторів), визначено порядок підтвердження спеціалізації медіаторів у відновному правосудді за участю неповнолітніх, сформовано у структурі центрів з надання БПД спеціальні відділи забезпечення проведення медіації. До Реєстру медіаторів увійшли медіатори, що мають різну вищу освіту, є правниками, адвокатами, психологами, педагогами, суддями у відставці, нотаріусами.

Аналізуючи здобутий досвід реалізації Програми відновлення для неповнолітніх, система БПД, Мін'юст, Офіс Генерального прокурора та Міністерство внутрішніх справ України спільно визначили ряд важливих аспектів, які потребували змін та врахували їх при формуванні нової Програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення.

Так, було проаналізовано, що практична реалізація Програми відновлення для неповнолітніх з 2019 року супроводжувалася різним трактуванням щодо її прямого відношення до процесу відновного правосуддя, який використовується у багатьох передових країнах світу для гуманістичного підходу реакції на злочин та його наслідки. Адже назва пілотного проєкту та його положення прямо не відображали те, що проєкт стосується процесу відновного правосуддя. Крім того, не рідко назва пілотного проєкту формувала у стейкхолдерів системи БПД бачення того, що начебто він в першу чергу застосовується для неповнолітніх, які вчинили правопорушення і дитина має бути виведена з кримінального процесу. За цим, нерідко втрачався сенс у перевагах участі потерпілої сторони, начебто інтереси підозрюваного ставилися вище інтересам потерпілого, який мав дати шанс дитині на друге життя, тоді як реалізація принципів відновного правосуддя має балансувати рівність інтересів як потерпілого, так і правопорушника.

Програма відновлення для неповнолітніх ускладнювалася тим, що сторони кримінально-правового конфлікту не знали про можливість участі в ній на ранній стадії досудового розслідування.

Сторони кримінально-правового конфлікту могли дізнатися про можливість участі на різних стадіях досудового розслідування, зокрема тоді, коли дізнавачами або слідчими вже було подано прокурору на затвер-

дження складаний ними обвинувальний акт або клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру.

Відповідно, якщо прокурор приймав рішення про закінчення досудового розслідування без врахування результатів участі у Програмі відновлення для неповнолітніх, зокрема результатів процедури примирення та ресоціалізації, це значно впливало на те, чи будуть мати підозрювані та потерпілі бажання далі брати участь у цій програмі.

Процес ускладнювався і тим, що загальний строк здійснення досудового розслідування щодо кримінальних проступків складає 20 днів, медіація могла розпочатися наприкінці цього строку, відповідно в таких випадках матеріали кримінального провадження передавалися до суду без урахування інформації за результатами медіації у межах Програми відновлення для неповнолітніх.

Крім того, за наслідками введення в Україні воєнного стану, 03.03.2022 Верховною Радою України було прийнято Закон України № 2117-ІХ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». З цього часу неповнолітні, які вчиняли крадіжки та грабежі (близько 80% від загальної кількості правопорушень), не могли взяти участь у Програмі відновлення для неповнолітніх, оскільки такі правопорушення стали кваліфікуватися як тяжкі злочини.

Участь у Програмі відновлення для неповнолітніх пропонувалася лише неповнолітньому підозрюваному. Можливість участі у програмі неповнолітнього у статусі обвинуваченого не була врегульована. Умови участі були обмежені класифікацією кримінального правопорушення (тільки кримінальні проступки і нетяжкі злочини), а також повторністю вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім.

Також не було врегульоване питання можливості адвокату (захиснику, представнику потерпілого) ініціювати участь свого підзахисного/клієнта у програмі.

Нова Програма відновного правосуддя відповідає міжнародним рекомендаціям Ради Європи та ООН, які закріплюють рекомендацію або обов'язок держав застосовувати форми відновного правосуддя, змінюючи підхід до реакції на злочин та його наслідки з карального на гуманістичний. Вона дозволила розширити доступ до відновного правосуддя за участю неповнолітніх та відпрацювати його механізм на ранній стадії досудового розслідування та судового розгляду, підвищити його ефективність. У зв'язку з затвердженням нової Програми відновного правосуддя, Міністерство юстиції України та Офіс Генерального прокурора 22.07.2024 прийняли рішення про визнання наказу Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10 «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», таким, що втратив чинність.

Нова Програма відновного правосуддя розроблена з урахуванням положень Мінімальним стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), ухвалених резолюцією від 29.11.1985 № 40/33 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, Рекомендацій № R (99) 19 Комі-

тету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах, прийнятих Комітетом міністрів на 679-й зустрічі представників Комітету 15.09.1999, Рекомендацій № R (87) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх», прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 17 вересня 1987 року на 410-му засіданні заступників міністрів, Рекомендацій CM/Rec (2018) 8 Комітету Міністрів державам-членам щодо відновного правосуддя у кримінальних справах, прийнятих Комітетом міністрів 03.10.2018 під час 1326-го засідання заступників міністрів, Керівних принципів № 13 для кращого виконання наявної Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах, ухвалених Європейською комісією з ефективності правосуддя 07.12.2007, зокрема:

- включає термінологію, яка відповідає Закону України «Про медіацію», а також актам законодавства, що регулюють питання залучення медіаторів з Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги;
- визначає терміни «відновне правосуддя», «ресоціалізація неповнолітнього», «додаткові засоби ресоціалізації та розвитку неповнолітнього», «реінтеграція неповнолітнього та потерпілого у межах Програми», «угода за результатами медіації у межах Програми»;
- визначає, що відновне правосуддя за цією програмою проводиться саме у формі медіації (за загальною світовою практикою відновне правосуддя може застосовуватися у формі сімейної конференції, посередництва, кола правосуддя, конференції жертв і правопорушників та інше);
- дозволяє застосовувати механізм відновного правосуддя у формі медіації за участю неповнолітнього без обмеження класифікацією кримінального правопорушення, яке вчинив неповнолітній (неповнолітні найчастіше підозрюються, обвинувачуються у вчиненні тяжких злочинів за кваліфікацією статей 185, 186 Кримінального кодексу України);
- дозволяє брати участі у відновному правосудді не лише неповнолітнім підозрюваним, а й неповнолітнім обвинуваченим;
- конкретизує мету та завдання програми, при цьому, розмежував виведення неповнолітнього з кримінального процесу та участі у процесі відновного правосуддя;
- не обмежує умовою вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення вперше;
- передбачає можливість інформування про механізм відновного правосуддя слідчим, дізнавачем, прокурором, захисником неповнолітнього, представником потерпілого у кримінальному провадженні (прокурором лише якщо ним буде встановлено, що слідчий або дізнавач не поінформували неповнолітнього та його законного представника, потерпілого та його законного представника про можливість участі);
- удосконалює підхід надання сторонами конфлікту свідомої згоди на участь у Програмі відновного правосуддя, шляхом залучення до цього процесу медіатора.

- встановлює механізм залучення медіатора для проведення медіації, якого включено до Реєстру медіаторів, що відповідає Положенню про центри з надання безоплатної правничої допомоги, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 02.07.2012 року № 967/5, відповідно до якого центри залучають у встановленому порядку медіатора, включеного до Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги, для врегулювання конфлікту між потерпілим та особою, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, та видають їм доручення для надання послуг з медіації; забезпечують оплату послуг та відшкодування витрат медіаторів за підготовку і проведення медіації в установленому порядку;
- затверджує форму угоди за результатами медіації у межах Програми відновного правосуддя;
- визначає порядок врахування прокурором при закінченні досудового розслідування результатів участі неповнолітнього у відновному правосудді у формі медіації, та встановлює обов'язок письмового інформування прокурором центру з надання БПД про рішення у кримінальному провадженні з урахуванням результатів участі у Програмі відновного правосуддя;
- передбачає можливий механізм залучення психолога та визначення порядку взаємодії центрів з надання БПД та уповноважених органів з питань пробації, з метою отримання загальної інформації щодо особистості неповнолітнього, включаючи його соціально-психологічну характеристику та криміногенні потреби, а також для визначення додаткових засобів ресоціалізації неповнолітнього (під час підготовки до медіації та її проведення у межах Програми відновного правосуддя).
- передбачає запровадження порядку проведення моніторингу програми Програми відновного правосуддя.

Як відбуватиметься реалізація програми відновного правосуддя у формі медіації.

Програма відновного правосуддя може бути застосована у разі:

- наявності потерпілої сторони — фізичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди;
- наявності неповнолітнього, який є підозрюваним чи обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення (з 14 років);
- визнання неповнолітнім факту наявності події кримінального правопорушення;
- згоди неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого і потерпілого на участь у Програмі відновного правосуддя.

Механізм Програми відновного правосуддя у кроках:

Крок 1. Попередня згода сторін на участь у Програмі

Крок 2. Залучення медіатора

Крок 3. Підготовка до медіації

Крок 4. Рекомендації щодо можливих засобів ресоціалізації неповнолітнього

Крок 5. Прийняття сторонами рішення про участь у Програмі та згода на медіацію

Крок 6. Медіація (спільні зустрічі з потерпілим).

Крок 7. Підписання угоди за результатами медіації

Крок 8. Виконання угоди за результатами медіації

Крок 9. Врахування результатів участі у Програмі.

Крок 10. Моніторинг виконання угоди за результатами медіації у межах Програми.

Заходи, які запроваджено системою БПД у зв'язку з запуском Програми відновного правосуддя.

- затверджено форму доручення центру з надання БПД для надання послуг з медіації;
- розроблено та укладено договори з медіаторами, включеними до Реєстру медіаторів;
- у співпраці з проєктом «Трансформаційне відновлення задля безпеки людей в Україні», що фінансується Урядом Японії та впроваджується Програмою розвитку ООН (ПРООН) в Україні, розроблено брошури (путівники) для неповнолітнього та окремо для потерпілого з детальною інформацією про те, як реалізуються Програма, які переваги участі в ній для сторін кримінально-правового конфлікту;
- для сприяння реалізації аспекту ресоціалізації неповнолітніх розроблено спільно з Державною установою «Центр пробації» Порядок взаємодії міжрегіональних центрів з надання безоплатної правничої допомоги та уповноважених органів з питань пробації у межах реалізації Програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення (наказ Координаційного центру та Державної установи «Центр пробації» від 27 вересня 2024 року № 99/312).

В чому полягає порядок взаємодії центрів з надання БПД та уповноважених органів з питань пробації.

Центр з надання БПД, після прийняття рішення про залучення медіатора, надсилає органу пробації за місцем проживання неповнолітнього письмовий запит про отримання інформаційної довідки щодо неповнолітнього.

Інформаційна довідка органу пробації включає:

- загальну інформацію про неповнолітнього;
- соціально-психологічну характеристику неповнолітнього (його психологічний портрет, особисті якості та поведінку, соціально-побутові умови проживання та виховання, стан здоров'я, освіти, навчання, схильність до вживання алкогольних та наркотичних речовин, стосунки у сім'ї, суспільстві, дозвілля та відпочинок, ставлення до вчиненого ним кримінального правопорушення, інші важливі відомості);
- інформацію про криміногенні потреби неповнолітнього;
- рекомендації щодо можливих додаткових засобів ресоціалізації та розвитку особистості неповнолітнього;
- відомості про організації та установи, які можливо залучити для реалізації засобів ресоціалізації та розвитку особистості неповнолітнього (за наявності);
- рекомендації про проведення роз'яснювальної (профілактичної) роботи із законним представником неповнолітнього або особою, яка його замінює, спрямованої на ресоціалізацію та розвиток особистості неповнолітнього (за потреби).

Для складання інформаційної довідки працівник органу пробації проводить інтерв'ювання неповнолітнього та його законного представника в узгоджені дату та час відвідування органу пробації. Інтерв'ю проводитиметься психологом органу пробації і лише за добровільної згоди неповнолітнього та його законного представника або особи, яка його замінює. Якщо законний представник неповнолітнього не заперечуватиме, за його згодою та з метою забезпечення ефективної комунікації з дитиною, працівник органу пробації проведе з неповнолітнім окреме інтерв'ю, без участі законного представника.

У кожному випадку інтерв'ю працівник органу пробації складатиме опис інтерв'ю, який включатиме інформацію, необхідну для формування соціально-психологічної характеристики неповнолітнього. За відсутності психолога органу пробації за місцем проживання або перебування неповнолітнього, враховуючи в тому числі наслідки дії в Україні правового режиму воєнного стану, інтерв'ю з неповнолітнім та його законним представником може проводитися онлайн.

Інформація, яку працівник органу пробації отримує під час інтерв'ю, а також соціально-психологічна характеристика неповнолітнього, враховуються при складанні інформаційної довідки органу пробації щодо неповнолітнього.

Копія інформаційної довідки щодо неповнолітнього надсилається органом пробації до центру з надання БПД для передачі її медіатору.

Після одержання інформаційної довідки щодо неповнолітнього медіатор має можливість врахувати інформацію про вікові особливості, соціальний стан та розумову зрілість неповнолітнього під час проведення з ним першої індивідуальної зустрічі, а також на стадіях пошуку варіантів рішень щодо врегулювання конфлікту, досягнення домовленостей та закріплення їх в угоді за результатами медіації.

Загальні відомості про дитину є допоміжним інструментом для медіа-

тора й під час взаємодії з її законним представником аби максимально залучити його до процедури медіації на підтримку дитини.

Медіатор може також самостійно інформувати неповнолітнього та його законного представника про їхню можливість звернутися до органу пробації у визначеному порядку, за необхідності, конструктивно працювати з їхнім спротивом, дбати про те, щоб неповнолітній та його законний представник правильно розуміли значення наявної загальної інформації про дитину у процедурі медіації.

Статистичні дані реалізації Програми за період з 09 вересня 2024 року по 11 грудня 2024 року

Станом на звітний період до Реєстру медіаторів включено 134 медіатора (Вінницька — 2; Волинська — 3; Дніпропетровська — 11; Житомирська — 2; Закарпатська — 5; Запорізька — 8; Івано-Франківська — 4; Київська — 2; м. Київ — 23; Кіровоградська — 2; Львівська — 12; Миколаївська — 2; Одеська — 10; Полтавська — 5; Рівненська — 8; Сумська — 2; Тернопільська — 8; Харківська — 6; Херсонська — 2; Хмельницька — 6; Черкаська — 4; Чернівецька — 5; Чернігівська — 2).

З загальної кількості медіаторів, включених до Реєстру медіаторів, 37 медіаторів станом на підтвердили спеціалізацію медіатора за найменуванням спеціалізації «медіація у відновному правосудді за участю неповнолітніх осіб» в порядку, визначеному Координаційним центром. Інші медіатори продовжують подавати в установленому порядку заяви про підтвердження спеціалізації та визначатися щодо форми своєї діяльності для укладання договору центром з надання БПД. Щомісяця кількість медіаторів, які мають намір залучатися, збільшується.

Медіатори можуть надавати послуги з медіації очно або онлайн, в тому числі за межами району, в якому вони проживають або в якому зареєстроване їх місце діяльності (Порядок оплати послуг з медіації медіаторам, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 січня 2024 року № 63). Таким чином, центри можуть залучати медіаторів онлайн в незалежності від їх фактичного місця проживання.

Найменування регіону (області)	Кількість виданих доручень	Результат		
		В роботі	Відмова сторони(ін)	Укладено угоду
Хмельницька	4	2	1	1
Вінницька	9	4	2	3
м.Київ	1	0	1	0
Черкаська	2	2	0	0
Волинська	3	3	0	0
Рівненська	2	1	1	0
Тернопільська	1	0	1	0

Найменування регіону (області)	Кількість виданих доручень	Результат		
		В роботі	Відмова сторони(ін)	Укладено угоду
Чернівецька	2	1	0	1
Львівська	2	1	1	0
Закарпатська	1	0	0	1
Івано-Франківська	1	1	0	0
Сумська	6	4	1	1
Полтавська	6	2	2	2
Чернігівська	1	0	0	1
Дніпропетровська	2	2	0	0
Всього	43	23	10	10

По Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Луганській, Київській, Миколаївській, Одеській, Харківській, Херсонській областям згоди на участь у Програмі відновного правосуддя не передавались.

Більшість згод на участь у Програмі відновного правосуддя передали слідчі (35), прокурори (7). Дізнавачі (4). Адвокати згоди не передавали (0).

Найпоширеніші правопорушення відповідно до Кримінального кодексу України – умисне легке тілесне ушкодження (частина 2 ст. 125); порушення правил безпеки дорожнього руху (частина 2 ст. 286); незаконне заволодіння транспортним засобом (частина 2 ст. 289); умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (частина 1 ст. 122); грабіж (частина 4 ст. 186); крадіжка (частина 4 ст. 185); несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (частина 1 ст. 361), викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (частина 1 ст. 357); шахрайство (частина 1 ст. 190).

Триває формування інших показників статистичних та аналітичних даних за результатами реалізації.

Кроки, які необхідно надалі запроваджувати в межах реалізації Програми:

- проводити інформаційні/комунікаційні кампанії серед усіх зацікавлених стейкхолдерів у реалізації Програми відновного правосуддя;
- інформувати найбільші торгові мережі України, зокрема супермаркети та гіпермаркети, що стикаються з крадіжками за участю неповнолітніх, про дію в Україні державної Програми відновного правосуддя та її переваги;

- продовжити формувати Реєстр медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги; вживати заходи, спрямовані на те, щоб більше медіаторів зі спеціалізацією проведення медіації у відновному правосудді співпрацювали з центрами з надання БПД;
- аналізувати практику реалізації Програми відновного правосуддя;
- запровадити порядок моніторингу результативності реалізації Програми відновного правосуддя;
- створювати умови для запровадження ефективних механізмів застосування додаткових засобів ресоціалізації неповнолітніх у межах Програми відновного правосуддя.

VI. Участь системи БПД у відомчих/ міжвідомчих ініціативах впровадження правосуддя, дружнього до дитини

A. Пілотний проєкт щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність

01 червня 2023 року Спільним наказом Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України та Міністерства соціальної політики України №150/445/2077/5/187 затверджено Порядок реалізації пілотного проєкту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність та план заходів з його реалізації.

Спочатку пілотний проєкт реалізовувався у шести регіонах (Житомирська, Черкаська, Кіровоградська, Чернівецька, Львівська області та м. Київ), з червня 2024 долучено ще шість регіонів (Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Київська, Полтавська, Тернопільська області).

Система БПД долучена до впровадження даного пілотного проєкту, зокрема в частині забезпечення надання БВПД дітям, які перебувають у контакті або конфлікті з законом, удосконалення стандартів якості надання БВПД дітям, підвищення фахового рівня юристів та адвокатів, підвищення обізнаності цільових аудиторій про порядок реалізації права на БПД.

Так, на виконання Плану заходів з реалізації пілотного проєкту системою БПД:

- розроблено механізм взаємодії між підрозділами органів поліції, прокуратури та центрами щодо невідкладного залучення адвоката дитині, яка є потерпілою або свідком у кримінальному провадженні;
- визначено регіональних координаторів від центрів надання БПД, відповідальних за реалізацію пілотного проєкту в областях;

- напрацьовано зміни до стандартів якості надання БВПД у кримінальному процесі та стандартів якості надання БВПД у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі, зокрема включення до них окремого розділу що стосуються захисту та представництва інтересів неповнолітніх;
- організовано та проведено комунікаційні онлайн-зустрічі з представниками органів поліції, прокуратури та центрів пілотних регіонів, під час яких було обговорено актуальні питання щодо забезпечення гарантованого законодавством права дітей на БПД та ефективної взаємодії усіх зацікавлених сторін.

В рамках реалізації пілотного проекту у всіх пілотних регіонах центрами з надання БПД налагоджено взаємодію з органами досудового слідства, прокуратури та відповідними соціальними службами, зокрема щодо оперативного залучення адвоката дитині для надання БВПД.

За період з січня–жовтня 2014 року в рамках використання напрацьованого механізму взаємодії центрами з надання БПД було зареєстровано 292 звернення щодо надання БВПД дитині, яка є потерпілою чи свідком у кримінальному провадженні, за результатами розгляду яких були прийняті рішення про надання БВПД (Чернівецька (70), Волинська (46), Дніпропетровська (31), Тернопільська (23), Львівська (22), м. Київ (20), Полтавська (17), Миколаївська (13), Івано-Франківська (11), Закарпатська (10), Черкаська (10), Рівненська (5), Вінницька (4), Кіровоградська (4), Житомирська (4), Київська (1) та Одеська (1) області).

За цей же період часу центрами з надання БПД було забезпечено надання БВПД на підставі понад 70 звернень, які надійшли від законних представників дітей, які причетні до вчинення кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння для представництва їх інтересів під час проведення за участі дитини слідчих дій.

Разом з тим, залишається ціла низка проблемних питань, які виникають у процесі взаємодії центрів з надання БПД з дотичними до реалізації пілотного проекту органами та установами в частині забезпечення оперативного залучення адвоката дітям, які є постраждалими у кримінальному провадженні:

- стислі строки на призначення адвоката дитині для проведення слідчих дій (необхідність залучення адвоката за 1-2 години до безпосереднього проведення слідчих дій);
- потреба у залученні адвоката тієї ж статі, що і дитина. Здебільшого така потреба виникає у кримінальних провадженнях, відкритих за вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості;
- залучення адвоката у вихідні дні та в позаробочий час, коли центри з надання БПД не працюють;
- несвоєчасне скерування органами досудового слідства дитини та її законних представників до центру з надання БВПД для отримання правничих послуг. Нерідко це відбувається за декілька днів, або у день скерування обвинувального акту до суду;

- практика винесення слідчими процесуальних рішень, які не можуть бути підставою для організації та надання дитині БВПД (постанови про призначення адвоката потерпілій від кримінального правопорушення дитині та направлення такої постанови до виконання в центр з надання БПД. З січня по жовтень 2024 року центрами з надання БПД отримано 50 таких процесуальних рішень).
- винесення органами досудового розслідування процесуальних рішень для залучення адвоката дитині, процесуальний статус якої на момент винесення такого рішення, не визначений.

Аналізуючи проблемні питання, які виникають у взаємодії центрів з надання БПД з відповідними органами, установами щодо забезпечення оперативного залучення адвоката дітям, які є постраждалими у кримінальному провадженні та причини їх виникнення, формується висновок, що їх можна вирішити шляхом здійснення постійної комунікації із представниками зазначених органів та установ та проведення роз'яснювальної роботи.

Б. Пілотний проєкт щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус).

Спільним наказом Міністерства юстиції України, Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України від 26.07.2024 № 2218/5/180/523/352-Н/1306 затверджено Порядок реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус).

Центр захисту дитини (за моделлю Барнахус) — це міждисциплінарний спеціалізований заклад, що створюється для проведення окремих слідчих (процесуальних) дій, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, в дружньому до дитини середовищі та в умовах, які мінімізують наслідки її травматизації, а також надання комплексної соціальної, психологічної, правничої, домедичної та інших видів допомоги і послуг дітям, які є потерпілими або стали свідками кримінальних правопорушень.

Наразі в Україні такі центри функціонують у 12 регіонах: Волинській, Вінницькій, Житомирській, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Черкаській, Чернівецькій областях та місті Києві.

Порядок реалізації пілотного проєкту визначає окремий механізм взаємодії координатора міждисциплінарної команди з центрами з надання БПД з метою надання БПД дитині в приміщенні Центру.

Так, координатор міждисциплінарної команди приймає від законного представника дитини звернення про надання БВПД дитині разом з документами, що ідентифікують дитину і законного представника дитини та надсилає їх на електронну пошту відповідного центру. За результатами розгляду цих документів центр з надання БПД приймає рішення про надання БВПД дитині, керуючись порядком, який визначено Законом України «Про безоплатну правничу допомогу».

В рамках реалізації пілотного проєкту центрами з надання БПД налагоджено взаємодію з усіма Центрами захисту дитини (за моделлю Барнахус), узгоджено питання передачі прийнятих звернень про надання БВПД дітям, передано бланки звернень та інформаційних матеріалів щодо права дитини на отримання БВПД та порядку його реалізації, сплановані інші комплексні заходи співпраці.

VII. Моніторинг якості надання БВПД адвокатами у справах по захисту прав дітей

19 листопада 2013 року між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги підписано Меморандум про співпрацю, у якому зазначено, що для забезпечення високої якості надання БПД в цілому Координаційний центр та центри з надання БПД здійснюють у встановленому порядку моніторинг якості надання адвокатами БВПД.

У подальшому Міністерством юстиції України, за погодженням з Національною асоціацією адвокатів України, були затверджені:

Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі (наказ Мін'юсту від 25.02.2014 року № 386/5);

Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі (наказ Мін'юсту від 21.12.2017 року № 4125/5).

Такі стандарти вміщують комплекс основних характеристик моделі захисту клієнта, передбачених як міжнародними правовими актами, так і законодавством України. При цьому адвокат, з урахуванням узгодженої з клієнтом правової позиції, незалежний в обранні стратегії/тактики/позиції захисту клієнта у кримінальному провадженні, а для активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів клієнта може використовувати всі не заборонені законом засоби.

Стандарти ґрунтуються на принципах верховенства права, законності, незалежності адвокатської діяльності, конфіденційності, уникнення конфлікту інтересів, пріоритетності інтересів клієнта, запобігання корупції, компетентності та добросовісності у виконанні адвокатом своїх професійних обов'язків.

Метою розроблення і впровадження цих Стандартів є:

- своєчасне та якісне надання в необхідному обсязі безоплатної вторинної правової допомоги;
- забезпечення ефективного використання коштів державного бюджету, виділених на оплату діяльності адвокатів з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- методична підтримка та підвищення професійного рівня адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Підпунктом 1.6 пункту 1 постанови спільної наради керівників правоохоронних та інших органів щодо протидії кримінальним правопорушенням, вчиненими дітьми та стосовно них, захист прав та інтересів дітей, які є учасниками кримінального провадження, а також формування дієвої системи правосуддя, дружнього до дитини від 31.05.2024 передбачено завдання щодо розроблення стандартів якості надання правничої допомоги неповнолітнім незалежно від їхнього процесуального статусу.

Ефективний правовий захист неповнолітніх є ключовим для забезпечення справедливості та дотримання їхніх прав у кримінальному провадженні. Неповнолітні через свою незрілість та недостатнє знання правових норм особливо вразливі у процесі розслідування та судового розгляду. Надання їм якісної правничої допомоги забезпечить правову рівність, захист їхніх прав, належне представництво інтересів.

Окрім цього, з метою реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення», запровадженого наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 22 липня 2024 року № 2176/5/501/176, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 25 липня 2024 року за № 1116/42461, та пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус), Координаційним центром направлено до Міністерства юстиції України на розгляд проєкт наказу в частині удосконалення Стандартів щодо представництва неповнолітніх у кримінальному процесі. Розділ IV «Окремі стандарти здійснення представництва суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу у кримінальному процесі» таблиці Стандартів пропонується доповнити новими стандартами щодо представництва неповнолітніх у кримінальному процесі.

Пропозиції перебувають на опрацюванні у Мін'юсті, після чого, у відповідності із Меморандумом про співпрацю, можуть бути направлені на затвердження в НААУ.

Крім того, задля моніторингу якості надання адвокатами БВПД Координаційним центром прийнятий наказ від 09.04.2021 року № 50 «Про затвердження Порядку організації проведення моніторингу дотримання адвокатами стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги».

Згідно даного наказу територіальні підрозділи організують проведення моніторингу, у т.ч. достовірність наданої адвокатами інформації в актах надання безоплатної вторинної правової допомоги, в частині дотримання вимог стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі, шляхом проведення перевірки наданих адвокатом відомостей у разі, коли БВПД надавалася — особам, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, у віці до 18 років.

Зведена інформація за результатами проведеної перевірки актів надання безоплатної вторинної правової допомоги подається в електронному вигляді до Координаційного центру щороку — до 30 грудня.

VIII. Правопросвітницька діяльність системи БПД у сфері захисту прав дитини

Система БПД у комунікації з громадськістю регулярно проводить інформаційні кампанії щодо права дітей на безоплатну правничу допомогу.

Такі кампанії у першу чергу орієнтовані на те, щоб діти та їх законні представники були обізнані про своє право на отримання безоплатних правничих послуг. Для цього, працівники системи БПД проводять тематичні заходи в закладах освіти, розповсюджують інформаційні матеріали, публікують дописи у соцмережах.

За 2023 — I півріччя 2024 року система БПД провела 4 інформаційні кампанії щодо права на БВПД дітям.

Протягом 2020-2024 рр. працівниками системи БПД, в тому числі у співпраці з навчальними закладами, проведено 2 945 правопросвітницьких заходів саме для дітей, зокрема щодо інформування про їхні права та яким чином їх можна реалізувати. Участь у таких заходах взяли 115 592 осіб.

З орієнтацією на сучасні канали комунікації система БПД системно у соцмережах (Фейсбук-група, Інстаграм, телеграм-канал) публікує спеціальні дописи на тему захисту прав дітей (за 2024 рік охоплення становить 141 200 осіб).

Серед інших ініціатив, система БПД організовує конкурс дитячих малюнків «Країна моїх прав», щоб спонукати дітей дізнаватися більше про їхні права. У 2020-2022 рр. на конкурс надіслали роботи 1924 дитини, а у голосуванні взяли участь 26877 осіб.

Розробляється, виготовляється та розповсюджується інформаційна друкована продукція, зокрема буклети: «Як отримати статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», «Медіація в інтересах дитини», «Як отримати адвоката дитині, яка є потерпілою або свідком у кримінального правопорушення», «Право дітей на БПД» (накладом близько 10 тис. екземплярів щорічно).

IX. Внутрішня спроможність до розвитку знань та навичок фахівців, які залучаються центрами з надання правничої допомоги

A. Навчання та розвиток професійних компетенцій фахівців, які залучаються центрами з надання правничої допомоги

Координаційний центр постійно працює над підвищенням професійних компетенцій надавачів правничих послуг: проводяться навчальні заходи для фахівців системи БПД, адвокатів, медіаторів, психологів та радників, які співпрацюють із системою надання БПД.

Також на платформі дистанційного навчання системи БПД розміщено онлайн-курси для юристів та адвокатів, пов'язані з питаннями захисту прав дітей, зокрема це:

- дистанційний курс для адвокатів «Допит дитини: процесуальні та психологічні особливості»
- дистанційний курс для юристів та адвокатів «Захист прав дитини в умовах воєнного стану»
- дистанційний курс для юристів та адвокатів «Комунікація з вразливими верствами населення», який містить модуль по комунікації з дітьми.

При цьому слід зазначити, що система БПД не має комплексної навчальної програми для юристів та/або адвокатів, які співпрацюють із системою надання БПД. Така програма є надзвичайно важливою в контексті покращення якості правничих послуг, які мають право отримувати діти в Україні. Навчальна програма мала би містити комплекс знань щодо вивчення норм міжнародного права, практики Європейського суду з прав людини. Увага до цієї тематики також пов'язана з ратифікацією та приєднанням України до більшості міжнародних документів, які стосуються прав дитини, необхідністю створення умов для усвідомленого використання міжнародної практики дружньої до дитини системи правосуддя в роботі юристів. Нижче наведено одне ж запитань опитувальника юристів центрів з надання БПД.

«Під час підготовки документів процесуального характеру юристи доволі часто посилаються на норми міжнародного права/практику Європейського суду з прав людини. З Вашої практики, Ви частіше посилаєтесь на норми міжнародного права та практику Європейського суду з прав людини:

- формально, оскільки таку норму/практику належить застосувати;
- усвідомлено, пов'язуючи норму/практику з конкретними обставинами справи;
- не посилаюсь на норми міжнародного права/практику Європейського суду з прав людини».

Лише 48% юристів зазначили, що використовують такі норми та практику усвідомлено, пов'язуючи її з обставинами справи клієнта. Якщо аналізувати практику дослідження та використання юристами норм міжнародного права під час підготовки консультації (БППД), лише 30% до неї звертаються, інші керуються суто національними нормами законодавства.

Б. Результати опитування юристів системи БПД щодо досвіду надання правничої допомоги у справах, що стосуються прав та інтересів дітей.

Протягом листопада 2024 року Координаційним центром було проведено опитування юристів системи БПД щодо їх досвіду ведення справ, що стосуються прав дітей, метою якого було, зокрема, вимірювання такого досвіду, у тому числі виявлення за його результатами проблемних питань, з якими стикаються працівники, а також визначення фокусу уваги для напрацювання майбутніх методичних матеріалів (стандартів, рекомендацій) та навчальних програм щодо надання як безоплатної первинної, так і вторинної правничої допомоги у справах, що стосуються прав та інтересів дитини.

Участь в опитуванні взяли 397 юристів з усіх регіонів.

Результати за QR-кодом

Х. Висновки

Питання захисту прав дітей та забезпечення їх доступу до БПД залишається одним із головних пріоритетів у роботі системи БПД.

На сьогодні центри з надання БПД забезпечують надання всім дітям усіх видів правничих послуг, як суб'єктам права на безоплатну первинну та безоплатну вторинну правничу допомогу відповідно до статей 8 та 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу».

БПД надається як дітям, які перебувають у конфлікті з законом, так і дітям у контакті з законом.

Серед дітей у контакті з законом є діти, які:

- перебувають у складних життєвих обставинах, постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту;
- потерпілі від кримінальних правопорушень, у тому числі проти статевої свободи та статевої недоторканості;
- постраждали від домашнього насильства.

Гарантоване право на БВПД для неповнолітніх дітей, які є підозрюваними/ обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення, реалізується шляхом винесення слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом

відповідної постанови/ухвали, яка направляє до відповідного центру для призначення захисника.

В той же час, реалізація права дітей на БПД, зокрема й тих, які стали свідками або постраждали від кримінальних правопорушень, залежить від того, чи звернеться законний представник дитини, або особа, яка його замінює до центру з надання БПД із письмовим зверненням про надання дитині таких правничих послуг.

Водночас, існують випадки, коли законні представники дітей підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів проти них, дії чи інтереси законного представника, або особи, яка його замінює, суперечать інтересам дитини, або має місце бездіяльність чи неналежне виконання обов'язків законними представниками.

З огляду на зазначене, все більш актуальним постає питання щодо законодавчого впровадження механізму залучення «представника за призначенням» для найбільш вразливих категорій осіб, зокрема дітей, які потерпіли чи є свідками кримінального правопорушення.

Крім того, є потреба в удосконаленні механізму забезпечення захисту неповнолітніх, з моменту встановлення їх причетності до вчинення кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння до визначення їх процесуального статусу у провадженні через винесення процесуального рішення.

Національне законодавство України все більше стає інтегрованим в частині дружньої до дитини системи правосуддя. Умови воєнного стану також сприяли більш динамічним змінам законодавства.

Більш поширеною стає практика застосування суб'єктами ювенальної юстиції та учасниками системи правосуддя щодо дітей, які опинилися у контакті з законом, спеціальних стандартів/механізмів/інструментів/методологій, спрямованих на дотримання найкращих інтересів малолітніх та неповнолітніх дітей, захисту їх законних прав.

Впроваджуються та використовуються пілотні програми та ініціативи щодо відновного правосуддя, методології «зеленої кімнати», моделі «Барнахус», залучення психологів, педагогів, лікарів до кримінальних проваджень за участі малолітніх, неповнолітніх осіб, інші інструменти нетравматичного допиту/інтерв'ювання дитини, пробаційні програми, додаткові засоби ресоціалізації тощо.

У зв'язку з цим, застосування підходів дружньої до дитини системи правосуддя фахівцями, які взаємодіють з дітьми у контакті та/або у конфлікті з законом, все більше потребує від них спеціалізованих знань, а можливо і окремої спеціалізації.

Наразі БППД дітям надають юристи системи БПД. Вони також здійснюють комунікацію з дітьми та їх законними представниками та забезпечують прийняття звернень про надання БВПД дітям. В окремих категоріях справ юристи здійснюють представництво інтересів дітей в судах, інших державних органах, складають документи процесуального характеру.

Захист прав, свобод та інтересів малолітніх та неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні здійснює адвокат.

Крім того, адвокат, у разі якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, діючи в інтересах свого підзахисного/підсудного може ініціювати питання перед слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом, про заміну такого законного представника.

В той же час законодавство у сфері адвокатури та адвокатської діяльності та надання БПД не встановлює окремих стандартів з питань надання правової допомоги малолітнім та неповнолітнім особам у кримінальному провадженні та вимог до спеціальної підготовки адвокатів.

Крім того, пілотні проекти, які реалізуються на базі системи БПД або до реалізації яких долучена система, також підсвічують потребу у посиленні спроможності системи БПД надавати якісну правничу допомогу дітям.

З огляду на зазначене, необхідним є:

- законодавче впровадження механізму залучення «представника за призначенням» для найбільш вразливих категорій осіб, зокрема дітей, які потерпіли, стали свідками кримінального правопорушення;
- розроблення рекомендацій/стандартів якості надання БПД дітям у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі з урахуванням міжнародних стандартів та національних механізмів дружньої до дитини системи правосуддя;
- дослідження можливого механізму надання БВПД у справах, пов'язаних з виконанням Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей;
- розроблення спеціалізованої навчальної програми для юристів центрів з надання БПД та адвокатів щодо розвитку знань та навичок з питань захисту найкращих інтересів дітей, які опинилися у контакті або у конфлікті з законом, представництва інтересів дітей у цивільних (в тому числі справах транскордонного характеру) та адміністративних справах, розвитку м'яких навичок комунікації з неповнолітніми, що самостійно можуть звертатися до центрів з надання БВПД, методів нетравматичного інтерв'ювання дітей із застосуванням ключових процесуальних положень національного законодавства щодо захисту прав та інтересів дітей, імплементованих міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини;
- удосконалення механізмів міжвідомчої / міжсекторальної взаємодії між усіма суб'єктами, які працюють у сфері захисту прав дітей, з питань доступу дітей до БПД та механізмів правосуддя, дружнього до дитини. З огляду на співпрацю центрів з надання БПД та соціальних служб, окремої уваги потребує напрацювання централізованого механізму перенаправлення дітей та їх законних представників за отриманням БПД;
- визначення критеріїв, які можуть охарактеризувати результат надання БВПД дітям, та проведення на їх основі аналізу результативності вирішення через систему надання БПД проблем правового характеру, які стосуються прав та інтересів дітей;
- пошуку механізмів, які будуть гарантувати можливість використання

додаткових засобів ресоціалізації неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення, визнали факт наявності події кримінального правопорушення та взяли участь у Програмі відновного правосуддя;

- формування дієвого механізму моніторингу результативності реалізації Програми відновного правосуддя;
- створення умов для гарантованого забезпечення надання послуг з медіації з метою врегулювання конфлікту у кримінальному провадженні між потерпілим та неповнолітнім, підозрюваним, обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення, а також неповнолітніми, які не досягли віку кримінальної відповідальності (на підставі звернень сторін кримінально-правового конфлікту, їх захисників, представників у кримінальному провадженні);
- удосконалення Програми відновного правосуддя та механізму залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги;
- розроблення низки інформаційних матеріалів для населення та фахівців, які надають БПД, щодо надання БПД у справах транскордонного характеру, які стосуються прав та інтересів дітей, особливостей звернення дитини самостійно до суду в певних випадках, врахування думки дитини при розгляді питань, які стосуються її життя, методів нетравматичного інтерв'ювання дітей із застосуванням ключових процесуальних положень національного законодавства щодо захисту прав та інтересів дітей;
- системне проведення правопросвітницьких та інформаційних кампаній з питань надання БПД дітям.

Після початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, Координаційний центр звернувся до Офісу Генерального прокурора щодо налагодження належної взаємодії органів прокуратури, органів досудового слідства та центрів з надання БПД стосовно вжиття заходів, спрямованих на реалізацію ефективного захисту прав постраждалих дітей у кримінальних провадженнях.

Наразі в регіонах апробується розроблений Координаційним центром в рамках реалізації пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність, механізм взаємодії центрів з надання БПД з підрозділами органів поліції, прокуратури та соціальними службами щодо невідкладного залучення адвоката дитини, яка є потерпілою або свідком у кримінальному провадженні.

Напрацьований механізм потребує як подальшого удосконалення, так і системного підходу у його використанні усіма відповідними суб'єктами, а також долучення до такої взаємодії інших суб'єктів, зокрема представників громадського сектору.

Актуальною залишається просвітницька та інформаційна робота, яка направлена на підвищення правової обізнаності самих дітей та їх законних представників щодо права на професійну правничу допомогу та порядку його реалізації.

Робота в напрямку правопросвіти є окремим викликом: простою мовою і за допомогою доступних каналів комунікації, донести інформацію до дітей та законних представників про існуючі інструменти захисту прав та інтересів дитини, в тому числі превентивних засобів, що можуть забезпечити дітей та їх законних представників від виникнення проблем правового характеру, пов'язаних з життям дітей, реалізації їх конституційних гарантій прав і свобод.

